

Карач. 17447

~~3977~~
БС (Карач) Байқұллань Д. Р.
Б 5183 ~~3977~~

Şamaj aloşın bla endi

(POEMA)

Qaracaj oblnasızdat

Narsana 1934 ç.

Карач. 1744

~~3977~~
БС (капз) Байқұллань Д. Р.
Б 5183 ~~3977~~

Տամայ ասլոյն վա endi

(ԻՕԵՄԱ)

Գրական օճանախոս
Մարտի 1934 թ.

2

Проверено
1949 г.

Вајқулланы Д. Р.

КР.

Проверено 1963 г.

с 3977

Şamaj alogıen vla endi

(Поэма)

А. Т. С. С. Р. - Т. М. Х. К.
МЭРКӘЗ ӘҒЛӘМИ ҺӨМ
РӘСҮМЛӘК КӨТӘПХАНАСЕ.
ЦЕНТРАЛЬНАЯ
Научная и Публичная
БИБЛИОТЕКА
Инд. № 5419
г. Уфа - Ленинский район.

К.-В. А. С. С. Р.
Республиканская библиотека
им. Н. К. КРУПСКОЙ
гор Нальчик

Qaracaj oblnasizdat
Narsana 1934 ç.

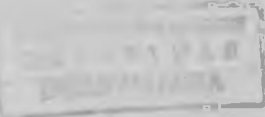
С (Караич)
Б 18

Д. П. Байкулов

ШАМАЙ ПРЕЖДЕ И ТЕПЕРЬ

(ПОЭМА)

Караич. 1744. - 1

Карачаевское облнаиздательство

Кисловодск 1934 г.

I

Şataj quruda çalsььqda çasav,
Toxdavsuz көв çьllarь ketgen edi.
Çalsььq vla sanlarьndan vosav,
Işlerge kycu qalmaј bitgen edi.

Xar çьl saјьп çarasa edi çalqа,
Kyreşiv bir inekcik alalsam dev.
Kete edi amalsьzdan qoşxa, malqа,
Erlaјьп bir inekli volsam dev.

Çaraşxan ed ol daqьda bir vajqа,
Ань kuka sөzlerine aldanьв.
Inekcik allьqma dev çьllьq çalqа,
Kecе-kyn demeј işlej ed qadalьв.

Qoşda, malda çьl көzyvy çeterge,
Ol vaj ань көв zat vla aldaj ed.
Andan inekcigin альв keterge,
Kyreşse da бирda qarьв volmaj ed.

Uaq-uаq vьslaq, tuzluq degenca,
Uјdegisine zatsьqlа vere ed.
Bergen көzyvunde хаqsьz vergenca
Baqasьп асьqlamaј çivere ed.

Ol kesi va daqьььna çaza edi,
Bir vergenin төrt-veş kere өsdyryv.
Sөleşse da xorlarьna vaza ed,
Baqalarьп syjgenica көltyryv.

Bolçalнь art közyvy çeterge,
Tergese va çuqu qalmaј vite ed.
Tura-turuv inek almaј keterge
Çaramaz dev vek көв saqьş ete ed.

Alaј va dьgalasda çaşaj ed,
„Endi va birda tijmej tururma“ dev,
Daqьda ol amalsьzdan vaşlaj ed,
„Bek inçilsek bir işle qururma“ dev.

Çarьььqdan bir amаль volmaј ed,
Şavlaј çььь bir zat almaј çasarqa.
Alqanь'a qarьvsuzdan ala ed,
Zatь volmaј yjdegisi aşarqa.

Yjdegisin neda elin көrmeјin,
Kөv zamannь qoşdan kelmeј qala ed.
Birda сьdajalmasa va enmeјin,
Erlaj keliv qajььr qajььь vola ed.

Xoşu-xoşuqa at tileј varqanca,
Kелir kelmez ol ьььna qajta ed.
Ter vasьv çanьь qoluna alqanca,
Şavjlerine eki söz ajta ed.

Qьş ajaz keceleni uzaqьna,
Toxdamaјьн gөzeticilik ete ed.
Tuşuv qalьv ol zalimni tuzaqьna,
Çazqa deri ol xalide çete ed.

Uşy çalan, qarnь da ac, suvuqda
Ajaz keceleni atdьra edi.
Kece-kyn qььььььqda em acььqda
Kөv kere kynlerin aşьra edi.

Alaј va avruv anь qursalav
Şyegine, çiligine ornaldь.
Şaqatsьz sanlarьн kemiriv-talav,
Adam tözmez kivik xalda qььnaldь.

Bir kyn ol vaj kesi qoşuna keliv,
Qoşnu, malnı xar volumun esledi.
Samajnı da saqat volqanın biliv,
Qaracı, ol aña ne zatla dedi.

Kulak:

— Endi işge sen çaravsuz volqansa,
İgi volur qorav ketsen elne.
Qıjınıñ tolu menden alqansa,
Xajda atlan, çuq keltirmej kölyne.

Samaj:

— Tuz ajtasa, qarıvum çoqdu, çanım,
İşlej, kyreşe, ырахın volqanma.
Çuz-miñ qıjınlıqqa cıdaj sanım,
Körese, ma çel avruvlu volqanma.

Körmediñmi, nensa çынı çaşadım,
Men vaşma vırda xajı almajın.
Bek vilese, sanlarımnan voşadım,
Bir kynny da işsiz volub qalmajın.

Bir inekcik versen, anı eitejim,
Өksyzlerim qanarla, көрсеle.
Alaj bla men yjume ketejim,
„Ma inek“ derme „qajda çalıñ“ desele.

Kulak:

— Oqaj, saña inek veriv çıvertmem,
Anı usun bir minutnu saqlama.
Malım men voşunaqa verelmem,
Ol muratda vırda meni çoqlama.

Şamaj:

— Bu qadar ғыль sende итупив,
Кесиң көрдүң, мен не халда җаҗадым.
Azavlanьv, тыrmedeca мен турив,
Nek билмејse, sanларьmdan воҗадым.

Men ketsem da, sen'a qalaj ijese,
Qadar ғылqа bir inekcik бералмај.
Dunja malнь alaj necik syjese,
Malнь, mylkny kim etgenin көралмај.

Өмүгүм кетди да sende тyjyle,
Ma бу qolla җара volub җаралыв.
Qьjьпльqпь azavьnda кyjyle,
Ma ol өksyz savijlege таралыв.

Kulak:

— Turqan esen, menden хаqыңь алыв,
Уjүңdeca керpeslenив турqansa.
Хиввегime да мыльгьыңь салыв,
Ғалың ese sen җарныңа итqansa.

Ғalla endi, сөleşme, qora мындан,
Хаq davласаң, sydge бер да алыrsa.
Bereketni қурутма да қоşumdan,
Көв җаңсаһаң, тајаq тывунде қалыrsa.

Şamaj:

— Gyryldejse zalimlikge vazqanlaj,
Byгyn zakon sende volqan sevөden.
Bir sözyңy екincige vuzqanlaj,
Ғаңсаqаһыңь бирда ketmez җyrekden.

Bizvız seni vojnıçı qajnatxan,
İşlej-işlej vu sanlañ cökdygub,
Anda seni zauqluqda ojnaxan,
Вьдьгьдъ dıñız kivik kövdygub.

Bizvız seni vorkyny tik kijdirgen
Вьлај өxdem kökyrekli etdiriv,
At belinde çasandьгьв çyrytgen,
Sanlarьвьзнь vu xalqa çetdiriv.

Bizvız saña kök-baş yjle işetgen,
Betivız da çarьq kynny көrmejin,
Elni icin saxar yjden kycletgen,
Sen da turduñ qьjьньть vermejın.

Endi vugyn bir inekni тьјasa,
Мьнца çьль кyтүв турдан çайьмдан,
Ol muratнь aqььңa çьјasa,
Bir çuq vermej ueuzlanңan çайьмдан.

Zalimlikni kycy vıa хаqьта
Bygyn turuv sen artьqььq etese.
Bir zat vermej мьнца çьль çайьта
„Çoqdu хаqьң“ dev alaj begitese.

Adam хаq vıa quraңan mallarьң
Mылk voluv'a ala sende qalmazla.
Ualьrla, ezilirle sanlarьң,
Zalimlikle uzaq zaman varmazla.

II

Tevredi andan terenñe ketalmaj,
Ol çajavlaј uzaq çerge atlañьв.
Kөв qьjnalдъ yjyne da çetalmaj,
Avruј-avruј kece da çolda qalьв.

Bara edi çol uzunu sozula,
Bek tyrleniv em veti da qaralv.
Toxdaj keliv ol daqьda vizula,
Çьrlaj edi ma vi çьpь taralv:

„Qarasьqьz zalimlikni xalьna,
Çalsь çuqda tavalmajьp çalьna.
Bölek adam bek kövleni çegelle,
Çal ornuna tajaq, qamci verelle.
Ber çalьть deseq, çuav vermejle,
Ala vizni adamqa da көrmejle.
Qanьvьzнь qan qurtlaca emelle,
Kөv çalsьнь unuqduruv көmelle.
Qalmaz, keter vi zalimlik aladan,
Qajьqь sьqar çyrekdegi çaradan.
Aşlanьyla tolqan vezle vizuluv,
Qan төgerle berc qoilula bir voluv.
Kелir, çeter ol zamanla, көгүvьuz,
Zalimleni kereklerin veriviz.
Ol kьp viz da көzuvьuzny acarvьz,
Ajaqla dan vьqovlapь casarvьz.
Erkinlikni vajraqlьna kiriviz,
Boşunaqa төgьlmezca teriviz.
Ma vi çolnu birsi çanь asььr,
Usyuvьuzden vasxan çykle casььr.
Birlеşiv viz allaj kьpçe sьqarvьz,
Zalimleni eltiv көrge tьqarvьz.
Bygьp'a men amalsьzma, төzermе,
Kөzьv vla ol qaumnu ezermе.“

Sav kecenl alaj ajtьv termile,
Aman vla oi taçьn da atdьrdь.
Asь ajaz saqat sanьn kemire,
Ujge bara ol kьpyn da vatdьrdь.

Elge keliv uј aљna eterge,
Uјdegisi xapaг viliv savдыa.
Усупе ваѕыпъв quanc eterge
Їаръ uјdegl bir-birlerin tavдыa.

Uјdegisi:

— Qajda, atda, inek aљv kelgeniң
Mьnca ыпъ вајqa kytgen и.аљндан?
Boѕmu boldu „inek veriv“ degeniң,
Їuq vermeјmi qojdu seni aљндан?

Avruјmusa, atda, xaљn amandь,
Eaj qoғunda kimda alaj voladь.
Butun, qoluң vaгъ kɵvuv turadь,
Kɵzleriң da ыlamuqdan toladь.

Ac vɵruы аузундaн qutulub,
Bu xal vla qalaj yruv kelgense.
Їiligiңe deri qalмај utuиub,
Bir iғeksiz acьvuлqu kɵrgense.

Biz ɵlmeseк, аға muni kecmезviz,
Ol kyn savlaj bu zorluquң ьqarvьz.
Suv ornuna ыlamuqla icmezviz,
Keң dur.јaqda ol kynlede cьqarvьz.

Aјtcь endi xapaгъпъ vileјik,
Cьдав qolubuzdan kelmeјd azavxa;
Volumuңu eғiteјik, kɵreјik,
Їyregiңi qьјnama sen bir zatxa.

Їamaј:

— Avruv qurғalav savlaj sanьть,
Islerge aravsuz etiv qojqandь.
Tygeј cьqarvь da qojмај anьть,
Murdar qarпъ qьјпьmdaн toјmajdь.

Qoradъ meni urytma veş urym,
Zamanьnda sizni da bir koralmaj.
Azavda çaşav meni turqan xalym,
Qysdav ijdі bir inek da beralmaj.

Sanlarym ьгахьп volub voşav,
Xajьym viraz kemirek volqanlaj.
Qojdu ol meni vek uzaqqa taslav,
Çege-çege qarьvumu alqanlaj.

Alaj va men qysdalьv kelgenme,
Savluqumu tas etiv emda qurutub.
Qallaj birni qьjьnlьqla kergenme,
Ajaqlarьmь uvlu vuqov tutub.

Busaqatnь zamanlarь alajdъ,
Birleşmesek etivizni aşajla.
Meni turqan xalym varь ьlajdъ,
Bölek adam vizni tevlev çaşajla.

Birleşirbiz, tar dunjanь keңertiv,
Bu çurtlanь vaşdan ajaq saqarca.
Çolubuznu sьnmaz k'vik vegitiv,
Ol vajlanь qalalarьп çьqarca.

Sizni turqan xalьqьz'a qalajdъ?
Ajtaraqьz'a, eşitejim, korejim.
Eu dunjanь volumlarь alajdъ,
Qarьvumdan kelgen zatnь verejim.

Yjdegisi:

— Bek osaldъ vizni turqan xalьbьz,
Ma korese, qьtmьzavьz asьlьv.
Tugel sьqьv voşav qalmaj çapьbьz,
Qьsьlьqda mekam tavmaj sasьlьv.

Tyrmede çaşaqañca turavъz,
Qъjъnlъqdan vaşxa çaşav kърmejn.
Acъqda da vek kър kere qalavъz,
Ieviz qъjъnlъvъznъ vermejn.

Bizni vytev qollarъvъz berc volub,
Kесе kыn da solub almaj işleviz.
Kърleribiz çыlamuqdan tolub,
Vaşъvъzqa bir kесinmek izleviz.

Bergen çaly qarnъvъzqa çetmejdі,
Kijerge va kijim qajdan tavajъq.
Zъkыnlъq usyvyzden ketmejdі,
Kimden ne zat tilej qajъ vараjъq.

Savarqa birda inek tavmajъz,
Minerge va qajdan bolsun atъvъz.
Ne kyressek da egyz'a taqmajъz,
Çoqdu vizni toqlu caqlъ zatъvъz...

Alaj bla vu çarъbla sөzlerin
Mъdahъqda vek ezliv ajtdъla.
Mutxuz av qursalaqan kърlerin
Çыlav bla kөvdugyşuv qъzartdъla.

Çasavlarъ ma vu xaloqa vurulub,
Mъdahъqnъ birda keңde cacalmaj.
Amal tavmaj keslerine urunub,
Vaşlarъna bir çaşav da acalmaj.

Amalsъzdan çerciklerin qъş satъv,
Aşar-icer zatçъqla ala elle.
Çaz em kyz işge mълъklarъn atъv,
Zalimlege işlevcy vola elle.

Ne kelsin, çalsъqlarъ kесinirca,
Aşarъqda kijerikge volmaj ed.
Bir alqanъ ekincige çeterca,
Birisi da tolu хаqъn almaj ed.

Ma bu xalda völek çylla ketdile,
Ujlerinde çatar orun tavımaı.
Bek көv tyrlу qьjьnlьqla çetdile,
Çalan, zьkьyl ysleri da çavımaı.

Mollala da çarlı xalqdan toımaıyn,
„Xajda хаqьvьznь“ dev çete elle.
Çarlılasьz dev çazьqsьnlьv qoımaıyn,
Tavxanlarьn siviriv kete elle.

Bajla, vijle mollala da birleşiv,
Bir-biri qollarьndan tuta elle.
Varьda kece, kьn demej kyreşiv,
Çarlı xalqnь qьjьnlarьn çuta elle.

Tyrlу-tyrlу aldavla vla din da,
Çarlı xalqnь kemirte ed, çulqa ed.
„Çarlıma“ dev qutulurqa va virda
Ne zakon neda şerijat qoımaı ed.

Cuxiv, tintiv, asьqlav bir volumnu,
Endi anь xaraьna qajtaıьq.
Şamaıyn ulla çasьqь Maxmutnu
Birden kelgen art volumun ajtaıьq.

III

Qacda el da işlerin voşaj edi,
Terekleni capraqlarь sarqalьv.
Kьn da tyrleniv qьşxa uşaj edi,
Tavlanь da төvbeleri aqarьv.

Suvuq çetdi al çyllanь birica,
Kьn çarьqь qarlanь çylьratьv.
Adamlarqa çylь ton kijdirica.
Taşnь, tavnu varьşьn qaltьratьv.

Въжаць keldi çelpegeiin qajьгьв,
Nyrly çerni tyrsynunden ajьгьв,
Qurt, qumursxa, civin varь ysyv,
Qalqanla da qьş qorquvuna tuşyv.

Ol kəzyvde qurman da çete edi,
Xьjla dinni bek vaqalь ajlarь.
Xalq da kesin hazьr ete edi,
Bytynda bek oңlularь-vaјlarь.

Vajla, vijle xar varьşь oңlula,
Mal qьrьvnu qaraj elle allьna.
Bek aldannaп nasьvşьzla, çarьla
Aş hazьrlav mollalanь qarьna.

Igi kesek alqa hazьrlanьşьv,
Bu xьjla islerin qoıqa aldьla.
Xar madarьlarьn etiv quralьşьe,
Mal qьrьrqa mьlkьlarьn saldьla.

Erişgenca kimi alqa, kimi artxa,
Hazьrlanьv bu zaranь vajramoqa.
Aıььlmajьn çaşxa deri em qartxa
Qadalьv kyreşe elle „qurmanьa.“

Şamaj da bek qajqь etiv izlej ed,
Mal aıьrqa asxasьqь çetmeјin.
Izlej-izlej ol çanьndan vezgen ed,
Madarь va çoq ed qurmanьn etmeјin.

Ala əksyz elle em malsьz elle,
Çalannaçdan ysleri da asьlv.
„Qurmanьa ne zatьn keseјik“ delle,
Xar varьşь mal izlerge casьlv.

Aşьqьv aь-berі da savdьla,
Bu kьnlerin ucuzlav qalalmaj.
Vaqa edi ansь kəv da tavdьla,
Aur çukny yslerine salalmaj.

Bir qaum da omaq kijimle kijiv,
Keliv, soruv erlajın qajta elle.
Qan gьvьla varьsьda syjynuv,
Malsьzlaqa ma vьlaj ajta elle.

Afendile:

— Neңi syjsen sat, kımni syjsen ver,
Bygunny kynny usuzlav turma!
Xajda җайы da madaгьнь көр,
Ol җaravsuz ьltavlanь qurma!

Bir elli da qurmansьz qalmasьn,
Bizni da хаqьvьznь versinle.
Allahnь җаньndan gynax almajыn,
Ғerijatnь tyz җoluna kelsinle.

Bu sөz vla toxdavьsuz buva elle,
Ғarьlanь җanlarьndan inҗitiv.
Mal iziete җer-җerge quva elle,
Qorquv vla xar kımge vujruq etiv.

Qollarьnda kitavlarьn җyrytuv,
Өtyryk хьjla, laqьm qura elle.
Alaj vla җarь хalqnь yrkytuv,
Tajmaj aң qadalьv tura elle.

„Qurman kessen, qы көpyrden өterse,
Bir qajqьsьz quş kivik usxanlaj.
Kesmesen'a, җaxanimge keterse,
Ol temir toqmaqladan qacxanlaj.

Bek igisi aгь-veri savsaqьz,
Izlej ketiv gjaur malnь tavsaqьz,
Ғigitlik etiv varьv urlasaqьz,
Ань sora qurmanңa dev sojsaqьz.“

Samaj da alaqa vek inana ed,
Allahnъ sөzlerin ajtalla dev.
Çyreginden vek ulla qьjnala ed,
Meni elden tьььna atalla dev.

Sora mal aьььqda tavkellik etdi,
Ne bolsada bir madar volur dev.
Olsaqtadan elge çajьla ketdi,
„Qalaj bolsada bir mal tavarma“ dev.

OI vara-vaгьь tybedi Muratxa,
Sordu aqa: „Satar maььь çoqmud“ dev.
Tavkellenib ol da aqa çuavxa,
Erlaj ajtdь: „Ajxaj vardь maьььm“ dev.

Sөz vaьlalla bir-birine qaraььь,
Ekisi da bir çercikde olturub.
Murat da aьь inçilgenin marav,
Auzun da, хьjlaьььqdan tolturub.

Şamaj:

— Sen mal satasa dev eьitgen.ne,
Satar bolsan, qurmanqa mal allььqma.
Bir kesek zatnъ hazьь etgenme,
Alalmasam, vek qьjnala qallььqma.

Murat:

— Ullumu, gitçemi, ajt, qajьь deьse,
Mal izlegen vaгьь mende tavarla.
Mal usynde mal volqanьь bilese,
Mьььmajьььn xar kim maqa savarla.

Busaqtada mal vaqadь, korese.
Qurmanьььz qььxa çetiv qalqand da.
Ajt vaqasььna va ne zat verese,
Aььь bolsan, endi zaman volqand da.

Şamaj:

— Ajtsan, seni satarıqıñ qajsıǵı?
Esitejim emda kesim korejim.
Meni ileşdirliǵ'a baqasıǵı,
Qarǵıvım çeterik zatıñ berejim.

Baqa ese va çıqadı xırçunım,
Saña ötyryk zat vıa sөleşmem.
• Rısxı volıv'a çoqdu vır çıqım,
Qarǵıvım çetmezca ese kyreşmem.

Murat:

— Oqaj, saña alaj baqa etmezme,
Тав elden da vıraz ucuz qararma.
Razı volsañ'a acxa da demezme,
Çalsıǵı vıa iş eterge qojarma.

Sen çasıñ maña çalqa berirse,
Qosıvızda ojnaj, qıana turur.
Çalsıca tutmam, kesıñ da koryrse,
Аñ vıa verlik vorcıñ da qurur.

Şamaj:

— Men çalsıǵı acıvlarıñ sezgenme,
Allaj sözle endı meni aldamaz.
Ol tyrlı kuka sözleden bezgenme,
Bırınden da vızge maqana volmaz.

Bygyn'a men amalsızqa tyşgenme,
Ol sevevden ajtxanıñ etejim.
Qıjıñlıqla köv költyrıv kelgenme,
Keı verlik mañıñ da vır korejim.

Qarav, kucum çetgenni alьrma,
Ваьха-ваьха ваqасьqlarьп kessen'a.
Tөлев वोsasam, men тысаьв qalьrma,
Ваьсьв qoьmaj vugyn асьq etseп'a.

Murat:

—Aьxaj-aьxaj bek tyz aqьl alasa,
Afendileni аьtxanlarьп etiv.
Qurmanьңdan sen qutulub da qalasa,
Tutub turqan muratlarьңa çetiv.

Ваьма em çarьlma demeьj вагьвьв,
Вьllaj işge kucувузну salajьq.
Çetalьqь çarьl vizni qarьvuvuz,
Allaxп da razьlqьп alajьq.

Syьseп qoьj, syьseп da tuar vereьim,
Qurmanпa çaratxanьң аьrьsa.
Kөlyңe kelgenni da аьt, көreьim,
Maпa qatььsaп, qana qalьrsa.

Alaj ese va аьtajьm kesine,
Oьl qoьjnu ваqась on eki somdu.
Aпь semizliгin da al esine,
Andan ucuz'a volmaz, tyzu oldu.

Bir uапьгьm vardь, апь d... көг. S. S. R. T. M. A. I.
Ваqасьна elij ves som tile... МЕРКӨЗ ӘСЛИ һәм
Bek ucuzdu, erinmeьj апь çarь... РӘСМІ КӨТӨПХАНАСЫ.
Oьl ваqапь verliklerin vilenе. ЦЕНТРАЛЬНАЯ
Научная и Публичная
БИБЛИОТЕКА

Oqaj desen, syьgeniңi аьrьsa,
Qoьjnu alsап'a, Maxmut vizde tururь.
Qurmanьң kesiv taxat qalьrsa,
Xaznamьdь kuz çeterge qutulurь.

Республиканская библиотека
им. П. К. ПРУДСКОГО
гор. Нальчик

Şamaj'a tьнылав ань sөzyne,
Qalaj eterge da vilmej көв turdu.
Biraz vaqaraq көгүнув көzyne,
Ol vaqalarьп vasxa-vasxa sordu.

Şamaj:

— Qojsuqqa nellaj birni turur dejse,
Bolçalьп da asьq etiv ajtsa'а.
Uanьkga nellaj birni tilejse,
Belgili etiv tьныль satsa'а.

Murat:

— Uanьkga eki cыl saqlь turur,
Alajsьz'a ne azcьqda vermezme.
Qojsuqqa da segiz ajьп urunur,
Saңa va men andan vaqaraq etmezme.

Şamaj:

— Oqaj, asьь bek vaqa tilejse,
Qojqa entda biraz qara, көrejim,
Kesinl va qalaj ullu syjese,
Syje volsaң, segiz somnu berejim.

 Oqaj deseq'a Maxmut beş aj turur,
 Qoşuңa emda maььңa qarav.
 Qarьvu çetgen saqlь bir urunur,
 Ne zatьп et deseq varььpa çarav.

Andan vaqanьп va kişi beralmaz,
Ol beş aj da көв zamandь, bilese.
Ol vaqarda kişi da өrlajalmaz,
Ma meni da qarьvumu көrese.

Murat:

— Oqaj, mende eki söz'a tabılmaz,
Bytynda ol çañыз qojnu usynden.
Sözüm'a ötyryk volurqa volmaz,
Bajıbyqym vardы allaxny kucynden.

Xajda endi syjgenini verirme,
Baqalagyn andan ucuz ajtalmam.
Çaşıagıñ çumusun da köyrme,
Añ bla men sözymden da qajtalmamı.

Oqaj desen'a soruş da ujupe,
Tavkel bolsañ, entda veri kelirse.
Munu kese esen'a savıjlerıñe,
Qalaj bek zauqlanırla, köyrse.

Allaxny bi bek baqaly kynynde
Kişi ujupe varıv qaramazla.
Olturuşuv-xar kim kesi çerinde,
Bek qanırla em ac da volmazla.

Şamaj:

— Berallıq bolsañ, ajtxanma, verejim,
Bermezlik bolsañ, vusaqat keterme.
Andan artıq men saña ne etejim,
Elde da kövdy, bir madarla eterme.

Murat unamaı, Şamaj da alalmaı,
Almajın keterge tysdy esine.
Andan baqanv va birda beralmaı,
Qajtdı ujupe-yjdegisine.

Oı kyp'a varıda qalmaı birleşiv,
Kesleri da onovlagın etdile.
Aqıllagın көv çerlege yleşiv,
Qurmansız qalıbqa dev begitdile.

IV

Adamlar elge çajylar başlarça
Mutxuz kyn da igi öрге tajar.
Toj da çarçar çyrlar em çaslarça,
Alaj'a kyn da buzulub başlar.

Ellile da tört çarçandan çyrlar,
Bara elle el çyrların çerge.
Şarçda, qolda kişi qalmar çyrlar,
Çarçarça minden da көв volur derge.

Kelgen-kelgen afendini көре ed,
Em oң çarçanda olturub turçarın.
Adetica birer çarç bere ed,
Dua etdir dev çarçanda volçandan.

Xalq çyrlar, çarçanda bir çerge,
Tizildile çarç, saf-saf volçula.
Çarçda çarçarç öрге-öрге,
Al çarçarç oñuladan toldula.

Mutxuz kyn volçand emda buzuldu,
Ullu çel'a yj çarçarç ucara.
- Afendi da öрге turub sozuldu,
Bek çarçand çyrlar çarçarç:

Afendi:

— Ma eslejmisiz, çarçarç, volçarç,
Kök da çarç çer da çyrlarç qalçarç.
Uçyryz da çarç vorandan toldarç,
Bek çarçarç esivizni alçarç.

Esivizde bir çarçarçarç qalçarç,
Çyryn da çarçarç malçarç çarçarçarç.
Dunja malçarç em arçarçarç salçarç,
Çyrlar kynçe çarçarçarçarç çarçarçarç.

Azmъ vardъ elbızde adamla,
Afendini afendige kormejin.
Bu qurmanğa hazırlanmaj qalqanla,
Aña verillvcynı da vermejin.

Ol sebevden allax çamlanadı,
Varъvızda birca uvi çetiv.
Allaj zat ucyn tav qan da çavadı,
Musliman tamqa usyvyzden ketiv.

Qurmandan malın artxaraq salqanp
Çamaqatdan viz qısdarqa kerekviz.
Allaj bir qarañ qılyq alqanp,
Biz cuvutxa, ermençe tergerikviz.

Oqaj dev işlerin da tyzetsele,
Şeriatnъ adetinde versele.
Çeter-çetmez qurmanların kessele,
Anъ da volqan adetin etsele.

Bir çañlıqanp allax da kectedi,
Bygyn viz da ol qaumnu kecerviz.
Dua etiv, qadalşyv varъvız,
Biznica allax da kecsin derviz.

Ol qalqan afendile da anьsa,
Bırer qanğa kırıvıv sölşdile.
Xalqnъ dorqutuv çanların alьrsa,
Çutlanьv çuq tavsıq dev kyreşdile.

Qarañlıq teren sıñen çamaqat
Qurmanların eterge söz verdile.
Kışi cьqьv söz ajьrqa va volmad,
Dinni qatь avazların kerdyle.

Ma ol xalili afendile birden
Muratlarьsa etgen da etdile.
Ellile da namaz etiv ol çerden
Qajqlanьv yjlerine ketdile.

V

Şamaj da qajtvь keldi namazdan,
Mьdaxlvь xalda vaş tевenqe qaraj.
Işiviz vaşlannaп ed dev oңmazdan,
Ajtdь sora yjdegisine vьlaj:

Şamaj:

— Вьjaqьqа varmasaq volmajdь,
Namazda vizge qatь vorc verdile.
Endi va vrev da qurmansьz qalmajdь,
Anda xalnvь eşitdile, kөrdyle.

Barajьm men, ne dese da alajьm,
Moilavь auzuna tuşmej qalajьm.
Qьjnalsaq da, acxasьqьп verejim,
Unaj ese, qojnu alьv kelejim.

Bermese va, siz çalqa ketersiz,
Andan vaşxa men ne etejim vilmejme.
Qьjnalsaqьz da, çalсььq etersiz,
Vaşxa madar volur zatnvь kөрmejme.

Çyregin vasьv olturuv qalalmaj,
Ol segiz somnu da qьsdь qoluna.
Andan vaşxa çuqu voluv alalmaj,
Сава-çorta ketdi alqьп çoluna.

Erlaj tyvedi Muratnvь kesine,
Acьq etiv qurman malsьz qalqanьп.
Qurmandan vaşxa zat tuşmej esine,
Ajtdь aңa çyreginde volqanьп.

Şamaj:

— Entda kelgenme vьjaqь men saņa.
Qurmansьz qalьrqa qorqub allaxdan.
Qojcuqunı çaraşdьrsan'a maņa,
Keң qalaьm dev bu ullu palaxdan.

Çaraşdьrsan—suavdь bu vajramqa,
Andan vaşxa bir madarsьz qalqanma.
Men da anь keser edim qurmanqa,
Izlej-izlej bek qarьvsuz volqanma.

Almasam'a volmazььqдь, vileme,
Afendile-din vaşcьla qojmajla.
Anь usun bek aşьqьv kelgenme,
Maņa mal kesdirmej tьncььq tavmajla.

Murat:

— Bygun'a mal da bek vaqa volqandь,
Kөrese, qurman mal da көrynmejdі.
Ol tynene aјtxanьm'a qalqandь,
Endi va ol vaqarqa verіlmejdі.

Taң atxanь keliv көryv ketelle,
Biz qurmansьz qalqanvьz çaraşdьr dev.
Qojqa va on eki somnu verelle,
Vaşxalaqa vermej vizge qaldьr dev.

Kelgenleni ьzlagьna virqanma,
Alaqa da çaraşdьrvьv veralmaj.
Ma saņa dev saqlav tьjьv turqanma,
Seni kivik ol qaumnu көralmaj.

Şamaj:

— Bek sav vol, sen alaj etgen volursa,
Endi ajtcь nellaj bir derigini.
Maņa qojarqa begitgen volursa,
Aсьqla asxa vla verligini.

Çasym çalqa ketmezligin syjeme,
Ne bolsada ol yjymde qalsyn dev.
Ань усун век қадальв tilejme,
Qolumdaqъ segiz somnu alsañ dev.

Murat:

— Ајтханыма қулақ салъв тыңыла,
Асха вля верmezlikme, vilese.
Елде хар не volumnu да аңыла,
Çalsыла va век көvdyle, көrese.

Qojnu alsan, on aj saqlъnъ turur,
Kesi yjunde çaşaqañca çaşav.
Tav ys kijimi da ma menden volur,
Qoşubuzda syjgen zatyñdan aşav.

Kesine da век çaravlu qararma,
Savijimden бирда ваşxa көrmejін.
Андан озув tav sizge да çararma,
Бір қыънылық көrmezsis men өlmejін.

Zekатьmъ, sadaqamъ verirme,
Maldan, mylkden, mende volqañ хар zatdan.
Yjdeginі çumuşun'a көryrme,
Teñlerin da çarъьrca acъvdan.

Qorqmaqъz, men sizni işsiz qojmazma,
Allax aјtsa, bir yj kivik çaşarъvz.
Sizni aldav men vetimi çojmazma,
Mende volqañ zatnъ teñden asarъvz.

Samaj:

— Savijlege varъv харар vereјim,
Tavkel bolsaq, mъsъmajъn kelirviz.
Ne aјtъrъq esele da көreјim,
Keңeş etiv igi көrsek, verirviz.

Асха тавалсақ да оқай демеzсе,
Мен кетежим, сақьз етiв көрyрсе,
Ань сен да алај сьїзсьз көрмеzсе,
Ақьльць бу затлақа вельрсе.

Murat:

—Оқай-оқай, ань ва вiрда ајтма,
Керекли болсаң, сорус да алырса.
Оl murat вiа ва вiрда қайтма,
Тавкел болмасақьз, келмеј қалырса.

Бiр сақатдан келмеzegiz, қојарма,
Келмеzлiгiгiзни билiв, тyңулув.
Қојну да мен ваьха ьерге қојарма,
Алльқ көвдy, артьқ вақала берiв.

VI

Көв турду оl тавкел болув алалмај,
Мьдаах халда сақьзльққа ватьльв.
Ҷаьп берiрге ва тавкел болалмај,
Кетди сора ују тава атьльв.

Қайтьв келе оl ујуне бурулув,
Дунја вагь қьзарқанса көрyнды.
Оқсuzла ва ьуқда тавмај қувулув.
Ақьль да оl затлақа вельнды.

Ҷовви-Ҷовви ваьпльььв туарла,
Қьсьгалла, өкyрелле, қасалла.
Арвазлапь қьзартьв турқан қанла,
Қатхан қарнь кyјызса қьзарталла.

Бу ишленi көре ем сеiрсине,
Ҷамай да қайтьв келди ујуне.
Бек көв затла тьуьув ань есине,
Хальн ьомақладь ујдегiсине.

Şamaj:

— Erlaj varъv Muratlaqqa tybedim,
Tybesem da çыль çuav vermedi.
„Biz vek inçileviz, çaraşdyr“ dedim,
Ol ne azda xaterimi көрmedi.

Ne көv tilev kyreşsem da, ol maңa,
Acxa vla vermezligin bildirdi.
„Andan көv xater etalmam saңa,
Syjseñ al, oqaj deseñ da qoj“ dedi.

Segiz somdu vizni volqan zatъvъz,
Bolluq tyldy kyresiv çuq tavmasaq.
Aman xalda ajtylady atъvъz,
Entda izlej el icine savçaasaq.

Bu xal vla qurmansъz'a qalmazъz,
Ne bolsada bir madarla etmesek.
Molla sorsa birda çuav tavmazъz,
Amal çoqdu bir qoj alъv kesmesek.

Qalsaq'a vizge tajaqla çeterle,
Busaqatdan bir madarъn көrmesek.
Bizni elden uzaq, erek eterle,
Afendini et ylyşyn bermesek.

Ala alaj qajqъlasъv turqanlaj,
Tauş etdi keñrekden birevlen.
„Kimledile“ dev сьqъv qaraqanlaj,
Arva vla көryndyle ekevlen.

Ala va—muazin emda çöneri,
Ekisi da ol arvazqa kirdile.
Arva va tolub ögyzlykge deri,
Vъlajdan da qoşajъq dev keldile.

Muazin:

— Elden ulyş çыja sizge çetgenbiz,
Ma көresiz, arwabyzнь tolturub.
Şerijatнь ajtxan çolun etgenbiz,
Afendi da saqlav qaldь olturub.

Adetica anь haqьn berigiz,
Alaj ajtьv vizni alqьn ijgendi.
Meni da siz anь kivik көrygыз,
Kitav bla allax alaj degendi.

Ajьtmajьvz elni vajьn, çarьsьn,
Bermesegiz, erlaj qajtьv keterbiz,
Bermegenni vajam etiv varьsьn,
Mezgitde va anь aсьq eterbiz.

Samaj qorqub veti da qьzardь,
Bek çuncudu, bir amanьq etgenca.
Dьgalasdan waşь tava uzaldь,
Bek qaltьrav ɵlyr kьny çetgenca.

Samaj:

— Biz'a entda hazьrlanmaj turavьz,
Qarьvubuz çetalmajьn alьrqa.
Kөrese ma anь qajqьsьndavьz.
Amalьvьz çoqdu kesmej qalьrqa.

Ajlanьv men busaqatda kelgenme,
Çaş bermesem, kişi mal da vermejdi.
Alajsьz çuq tavmazьmь bilgenme,
Tilesek da kişi xater көrmejdi.

Muazin:

— Olmud seni çyregini qyjnaqan,
Çaramaqan sylvavlanь etdiriv.
Şajtan volur vugyn seni sьrmaqan,
Ters aqьlnь çyregiçe sındiriv.

Bir çaşьnь versen, saңa vollarıdu,
Qurman kesiv muratьna çeterge.
Anь bla nasьvьn da tolluqdu,
Sen kerekse erlaj arь çeterge.

Bir çaşьsьqьnь çumuşxa da veralmaj,
Gjaurmusa sen qurmansьz qalьrqa.
Sьjь kьnnу vek vaqalь kəralmaj,
Ajьv tylymьd allaj vetni alьrqa.

Bar vusaqatdan, ne dej ese da ver,
Kesmej qojsaң'a viz ariv ajtmazvьz.
Bu kьnnу sьjь emda vaqalь kər,
Endi kelsek, nalat vermej qajtmazvьz.

Xajda tevre, endi zaman volqandь,
Vaqa, ucuzdu derge çaramajdь.
Bu arvanь kərese, ma tolqandь,
Kisi va vaqasьna qaratajdь.

Erlajьn varьv, qojnu alьv kelsen,
Sojarsa da haqьvьznь verirse.
Qurman sojmaj cuvut dinde əlsen,
Çaxanimni kyclь azavьn cegerse.

VII

Çıav eterge çoq edi amalь,
Izlej ketdi da Muratxa tyvedi.
Ol çalьnqan xalda qatьna varьv,
Qojqa kelgenin ajtьv xapar verdi.

Murat da ol ulla qarın turqızuv,
Uaq-uaq Şamaıǵa vek kyle ed.
Ol da alın anı tavaǵa vuruv,
Sen qoıuı ǵaraǵdıǵ dev tilej ed.

Murat:

— Qara sen qoıǵa, semizdi, korese,
Bu inçilgen xaterini etejim.
Çaşın va tolu ǵıǵa berirse,
Andan vaşxa men saǵa ne etejim.

Bek bilese, iş közyv da ketgendi,
Aur işlerim'a qalmaı bitgendi.
Oınaı, kyle ol qoşumda kecinir,
Malǵa ǵarar zamanı da ǵetgendi.

Qoşda, malda, nege ǵetse da anda,
Zauqlanuv tolu bir ǵılın turur,
Çoqdu da xajır eterigi mında,
Qoşda va ekibizge da urunur.

Bolǵalı ǵetse da bir saǵış eterbiz,
Çaraşsaǵ'a daǵda mende turur.
Ol kynne da bir kyn kibir ǵeterbiz,
Qoşumda va vek qadaluv urunur.

Xalı biliv, xar zatxa usda volur,
Kergen adam seirsiniv qalırsa.
Ol ǵaıız ǵıǵa da nasıvdan tolur,
Turǵan ǵerinde köv xajır alırsa.

Şamaı:

— Segiz ajın sen on ajǵa ǵetdiridin,
Bir sözyu ekincige unutuv.
Endi va ma tolu bir ǵıl etdin,
Betini em ıǵızın qurutuv.

Bygyn sen meni ajaqymdan tutub,
Ne desem da eterse dev turasa.
Aqylıq va ters işlege vurub,
Kesice vek tav laqymla qurasa.

Amal volsa, ol segiz aýña ver,
Ajtxansa da ajtxan sözüny vuzma.
Meni da ma vu saqatlıqym kør,
Kelgenim saýın volçaıyn sozma.

Murat:

— Ol zamanda men aşqıv seleşdim,
Endi va alaj qalırqa volmajdı.
Al dev saña nensa kere kyreşdim,
Qurmanña davlasxan adam oñmajdı.

Mıñdan ucuz sen kimden mal alırsa,
Kim verlikdi saña malın voşuna.
Axıratxa ne vet vla varırsa,
Saqış et da azav alma vaşña.

Men'a andan ucuz vırda veralmam,
Kerek tyl ese, qajıv keıme alıma.
Kesimden'a sıjlı seni koralmam,
Elde çalıs kövdy, saılav alıma.

Amalsızdan qojnu da alıv ketgen edi,
Savıaj çılın turırqa da dev çarasıv.
Mıdaxlı xalda ol yjune çetgen edi,
Toxdadıla varıvda qaraşv.

Çaş Maxmut:

— Sen ketgenli keliv, ketiv turadı,
Xajdaqız dev çapıvızın alqanıaj.
Kes volqanña anı qarnı vuradı,
Erikmejın fajdasız aşqıvıqanıaj.

Şamaj:

— Вага-вагъв seni çalqa vergenme,
Асха вIа ne azda unamadъ.
Толу çыIqa auzlanъв kelgenme,
Kyressem da ваşxa madar volmadъ.

Biraz tysermedi dev men alalmaj,
Анъ вIа kesim kecigiv çalqanma.
Bir ajtxanlaj tavkel volub çalalmaj,
Em artъ tolu çыIqa alqanma.

Тевкиг etiv ala çojnu sojdula,
Icin, ваşьп виşirdile, çavдыIа.
Afendige maçal sanьп çojdula,
Çavxaqlarьп qaqlav ørge taqдыIа.

Afendi va øvgeledi, almadъ,
„Bek azdъ—dedi—çaңьз vutcuq maңa“.
Ujalьrqa ne azçьqda volmadъ,
Al dev vek көв kyreşsele da ana.

Davlaşa keliv daqьda bir sənьп
Olsaqatdan eltdirdi kesine.
Ol zat вIа aјamaj çanьп, çanьп,
Başxa aqьl tyşmeј anь esine.

Afendiden çutuluşub turqanlaj,
Muazin da erlaj çetdi şuvuldav.
Avazъ da sьvьlaca urqanlaj,
Tevredi sora ol ylyşyn davlav.

Muazin:

—Meni siz'a nek ylyssyz çojqansьz,
Şerijatъв adetlerin çurutub?
Sora munu aşarqamъ soјqansьz,
Xant көrgenlej dinigizni unutub?

Şamaj:

Art vöskynyn afendige eltgenbiz,
Al çapın da, көrese, sanlaqanvız.
Busaqatda biz da andan çetgenbiz,
Ma, qara, qalqanın'a tuzlaqanvız.

Saça çapız qujruqsuqun qojqanvız,
Qalqanь va voşalqandь, көrese.
Icin, vaşın'a qazanna qujqanvız,
Bizni da xalibizni vek bilese.

Muazin:

Qujruqsuqun alev qalaj ketejim,
Eltsem'a sizde da xaqьm qallьqды.
Terisin da bersegiz, men eltejim,
Qalqanь va sizge erkin vollarıdu.

Şamaj:

Adam xaqqa çapьoьznь salqanlaj,
„Bер veri“ dev mylьk atьv turasьz.
Xar quruda çavьşьv qadalqanlaj,
Barqa-çoqqa saqьş etmej vuvasьz.

Xajda elt, sizden men bir qutulajьm,
Raxat volub çuqu klirir көzume.
Ac volsam da men daursuz qalajьm,
Inanmajьz „çoqdu“ degen sözume.

Terini em qujruqnu da ol eltdi,
Çavxaqlarь Şamajlaqqa qaldьla.
Muazin da qoltuqqa uruv ketdi,
Alaj vla qojnu vaşın aldьla.

VIII

Afendileni avazın tolturub,
Maxmut bəxşnəz qajqəzə tutuldu.
Qurmanəna vek „qvanəv“ olturub,
Şamaj'a ol qajqəzəndən „qutuldu“.

Qəbzər vöjun açırın da terletiv,
Ekinci kün'a Murat keldi-çetdi.
Uvlu vüqovnu kiritin vögiv,
Kel dev ol Maxmutxa belgili etdi.

Murat:

— Qosubuzda malqa zaran volmasən,
Məsməj səqsən'a endi qoşuma.
Kün amandə, açasəv mal qalmasən,
İşsiz nege çatasə sen vöşuna.

Qoşdaqəla da qoşxa çetişmejlə,
Mal kəvdu, adam'a azdə, vilesiz.
İşləri vek amandə, birleşmejlə,
İnciliv turqanəvəznə kəresiz.

Maxmut:

-- Çoqdu sözym, çaraşxanma mən çolqa,
Bygyn vla tanıvlanə varalmam.
Tav sen da ajalmazsa andan alqa,
Andan sora mənəda bir kün qalalmam.

Egəcim da klijmlerimi çuvar,
Byrsykün'a qoşuquzqə keterme.
Kelmej qalsam da atam quvar,
Məsməj işigizge da çeterme.

Murat:

— Qaracь! sözge usda volqanьna,
Xavlelik çanьna ketgendi da esi.
Çaşatajьn qart volub qalqanьna,
Qoşxa varьqqa va unamaj kesi.

Allaj sözle sana virda çaraşmaz,
Ne ajtsam da sen eterge kerekse.
Ol çol bla mençe kişi voluşmaz,
Alaj etsen, menden uzaq erekse.

Turma sen vьlaj səlese voşuna,
Var qoşxa, ajrandan da bir tojarsa!
Çarasьv em kəl da salьv qoşuma,
Bu oram xavlelikni da qojarsa.

Maxmut:

— Bolur-volur, men vursьkyn keterme,
Kereklime qarav varьn tьndьrvьv.
Andan kecge qalmaj qoşxa çeterme,
Çaş çyrekni tamьrlarьn sьndьrvьv.

Andan Şamaj turdu çuav eterge,
Çaşsьrьnь tyz allyna vurulub.
Kəlyndegin aqa ajtьv keterge,
Basladь sora kesi ørge turub.

Samaj:

— Turcu, vьqov salьnqandь qoluqa,
Xazьrlan endi qoşuna keterge!
Tьncьlьq çoqdu, endi aşьq çoluqa,
Mьsьmatajьn sen kerekse çeterge.

Amalsьzdь vьgyn vizni isiviz,
Barmasaq, Murat keliv unamaz.
Çoqdu vizni qarьvuvuz-kucusvuz,
Tilsek da səzuvuzge qaramaz.

Maxmut:

-- Ne sөzum vardь, qoşuna varьtma,
Barmasam'a, madar çoqdu, vileme.
Tolu bir çьlnь qoşunda qalьtma,
Ань усун воşunaqа tileme.

Çalsььqda tuşuv meni çasavum,
Busaqatda va men andan qutulmam.
Tavьlmaz meni alajsьz aşavum,
Zamanьm çetse va, bir kyn da turalmam.

Elde volur verligim em allьqьm,
Bosaqanlaj erlaj turuv ketermе.
Çanьz eki kyndy mьnda qallьqьm,
Andan sora ajtxanьь eterme.

Bu sөzlени-da ajtv. çaş virulub,
Tiri-tiri atlaj işine ketdi.
Murat da çaşnь eltalmaј qurulub,
Qara sen, ne tyrlы sөzlege çetdi.

Hek camlandь, kesi көkca kykyrej,
Tььlamaj ketgen çaşnь ььndan.
Bazьq vojnun төrt qat vьkleв gyryldej,
Adam qoşarca qaralqan qanьnda.

Murat:

-- Bygece ol сьqmaјьп qalmasьп,
Аньлаqьz siz, ajtxanьь viligiz!
Oramlaqа birda kesin salmasьп,
Sөzge usda volub sizni tiligiz.

Sizge ьşanьv qojumu vergenme,
Bir zatda da meni çarsьtmazsьz dev.
Sizni men qalaj vaqalь көrgenme,
Qoşnu, malnь birda avçьtmazsьz dev.

Ijmejin qojsaң, vek хъпъ tijerme,
Sizni usygyzge bir хата salьrsa.
Bery tсnny da vek syjre kijerme,
Kesigiz qoşxa savханlaj varьrsa.

IX

Ertideninde kыn da сыqдъ сытырав,
Kыn tajaqla altыn kivik sarqalьv.
Mьdax tavla qatъ çelden qaltьrav,
Tөvveleri bөrkle kijiv aqatьv.

Uaq-uaq өрге сыqa vasladь,
Xar bir zatы ol kesine qaratьv.
Varьsьndan хъпъьqы taşladь,
Ol kesini көz çiltinin maratьv.

Xar kim yjden arbazlaqa төgyle,
Çarьq kыnny tyrsynыne al veriv.
Tavlъnь da bөrkcykleri sөгyle,
Kыn vetle issilikge төzmej eriv.

Ol көzyvde хalq omaq kijim kije edi,
Oramlada сытырав ajlanьrsa.
Maxmut da çasanьrqa vek syje edi,
Omaqьq vla alda sajlanьrsa.

Kijimi va çoq, ol anь vile ed,
Zьkьlladan qьmьzasь asььv.
Alaj'a andan mьndan da tilej ed,
Bir kesekge qajqьсыqь casььv.

Dьgalasda arь-veri саva ed,
Vek asььqan qьmьzasьы çavarqa.
Kimden көlek, kimden көncek tilej ed,
Ol da сыqьv tenle vla ojnarqa.

Bir qaum'a anь mьdax etmej ed,
O1 ariv qьbьqlarьнь kucynden.
Qьbьqlarь xar quruda ketmej ed,
Qьmьza volub tursa da usynden.

Xalq icinde omaqлапъв cьltьraj,
O1 xax kijimlerine quana ed.
Murat ceter dev qorqandan qaltьraj,
Teңle bla da ojnav cьvana ed.

Keteri da anь esine tyse ed,
Cьlcьbьqнь acьvlarьп cegerge.
Cьyregi da mьdax volub viсе ed,
Teңlerinden aьььbьv keterge.

Caş volsada көv qajqьla ete ed,
Cьşavunь tьrlьqь esin aььv.
Cьz aqьbь cьz, miq zatxa cete ed,
Mьььcьqьna qajqьlarьп salьv.

Murdar Murat aqьbьndan ketmej ed,
Ojnasa da qorqa edi cьyregi.
O1 nasьvсьz muratьna cетmej ed,
Cьaьnsa da esitilmej ed tilegi.

Murat varьv kesi malcь volmaj ed,
Cьalcьlanь cьivergen ed qьjьнь.
Bir kунny qoluna tajaq almaj ed,
Qosunda va onla bla cьjьнь.

Caңьz kунne Maxmutxa tьzalmaj,
Qajnaj edi anь qan tamьrlarь.
Acьvdan көzleri cьarьq көralmaj,
Qaltьraj edi anь cьavlu sanlarь.

Murat:

— Təzmem endi men anь bu işine,
Barmaј ese, zor bla iјerme.
Alqan qoju tyşmeј ese esine,
Anь başın tonluq kibik ilerme.

Çetişdi sora çaşььqнь qatьna,
Murсар veti soјun kibik qaralьv.
„İtden tuvqan“ atav anь atьna,
Eki-yc kere urdu ol uzalьv.

— Nek çatasa vьlajda sen keriliv,
Xavlelikge nəgerlemi qurasa?
Tynene va kesin çalqа veriliv.
Ma vьgyn'a qoşxa сьqmaј turasa.

Ne ajtaeң qoјnu alьr zamanda,
Xavlelikni çyrytmeј tururma dev?
Vьlajmьdь eterigin xamanda,
Qacan bolsada bir urunurma dev.

Xamxotuңı aғ nege vurqansa,
Ertde ozqandь qoşxa varьr zamanьn.
Xaqьnь alьv çut qarьnьnа urqansa,
Barmaј endi nedl seni amaьnь?

Oqaj, tejri, sana alaj etdirmem,
Tьrьvnuңı сьqarmazma urqanlaj.
Ajaqьnь va oramqа çetdirmem,
Qosumda adam çetişmeј turqanlaj.

Çalsьmsa sen, ne etsem da erkinme,
Çoqdu seni söz ajьrqa amaьnь.
Erkinlikni kərgyztyrge bilirme,
Xajda endi çetisgendі zamanьn!

Saça endi көв çalyňw turmazma,
Erkinligiň tyşgendi da qoluma.
Endi ursam, birda eslev urmazma,
Kimni davu vardy meni çalsyта.

Maxmut:

— Asyň vek sekirese usyme,
Çaňyz kynçe tözalmajsa qьсырмаj.
Oq çarala salasa sen kesime,
Adamca soles, acьvlanmaj, urmaj.

Ajtxanem da tynene men kesne
Bygyn varalmazьqьть qoşuna.
Meni al da tur, unutmaj esine,
Alajsyz maňq qallьqьdь voşuna.

Mьnca saňp savьв nege kelese,
Çavmu syryv varady seni maňqь?
Mьndan ozsan, tyz çaryьв ölese,
Murdar xalda tyrlendiriv qanьqь.

Yrençense adam хаqнь aşarqа,
Keliv-keliv usyvyzge savasa.
Çalsьlanь хаqь vla çaşarqа,
Aнь vaş хьjлальqьqа tavasa.

Murat:

-- Qaraqьz, vi liden tuvqan çalsьqа,
Voş zatlanь solesiv gььydajdь.
Yrenmegendi qoşxa, maľqа cьqа,
Tilin cajnaj ne zatнь muruldajdь.

Usynden da zьkьllarьqь salьna,
Nege qarav, ne kynuçe turasa?
Kele-kelemi turlyqma çalyна,
Ajt, vaşьqа ne laqьmla qurasa?

Qьсьььq etiv qadalьv vojьnuna:
— Maxmut, endi qacan kelirse qajьtv!
Qoьsavluqьcuqun salьv anь qojьnuna.
Kov taralьv aьa tilekle ajьtv.

Murat erlaj tartьv aldь usynden,
Nasьvьsьznь vileklerin kerdiriv.
Avzьratdь murdar anь esinden,
Bytynda ьas ьyregin elgendiriv.

ьalьcь, ьarьv varь alaqa qaraj ed:
„Ne isdi vi, ne zat volqandь?“ dev.
Savij Maxmut ььlaj-ььlaj vara ed
„ьarьv vasьm vi palaxxa qaldь“ dev.

ььlasa da ььlaqanьn kormejin,
Qamci bla ьelkesinden tyrte ed.
ьallaqьa va ne azda ьol vermejin,
Toxdav, soluv aldьrmajn elte ed.

Ol nasьvьsьz tyьdy anь tuzaqьna,
ьxььььqьa virьda amal volalmajьn.
ььlaj-ььlaj ketdi ьol uzaqьna,
Kisiden da vir voluьluq tavalmajьn.

Ma vi xalda vardь anь qoьsuna,
Alqan xaqьn din gьvьla aьadь.
Savij vaьь ьojulqandь voьsuna,
Qaraqьz, endi ol qalaj ьaьajdь.

X

Anasьndan ol uc ььlda qalqan ed,
Qarav tojmaz kivik anь ььfatь.
Ol ььl aьa on eki ььl volqan ed,
Bir suqlanьxa ььqarqьa ed muratь.

Az voldsada qara tanıj vile ed,
Çarlıqlıqñ dunjasına termiliv.
Körgeninden „bir oqut“ dev tilej ed,
Oqırqa madar tavmaj keriliv.

Ne kelsin, tarlıq çasav çol vermej ed,
Etgen muratına çetiv qalırca.
Ol çarlıqda kişi aqıl vөлmej ed,
Bilim alır bir çoluna salırca.

Aur çukle bek qalanıv kesine,
Savij belin toxdavıuz taldırı ed.
Bek köv zatla tuşuv anı esine,
Közlerinden qan ırxıla vardırı ed.

Teñsikleri birda ketmej esinden,
Kece saıjı ol tuşynde köre ed.
Kır kijimle teşilmejın usynden,
Qıjınlıqlıqñ terenine kire ed.

Куппу veti köz allından ırхıпıv,
Çarlıqlıqlıq qarañıaj tura ed.
Minut saıjı çyrekciğı bek ırıпıv,
Çaş sanların azavlıqqa ura ed.

Qış kınlede syryvden qajıv kelse,
Sıvuq volıv titirej, bek qaltırıaj,
Ol kece „solıjum“ dev murat etse,
Tavılmaı ed bir közyv ırıpsaırlıaj.

Raxatlanırca qajda aña zaman,
Kece volsa çıv orunda çatarqa.
Stavatın saqlav tura ed xaman,
Qışxı tañ ırıpamaıjı atarqa.

Bir kın Murat salıv keldi qoşuna,
Qoşnu, malın xalisine qararqa.
Bek qışırav çalçılaqda voşuna,
Kımnı qalaj işlegenin mararqa.

Ol kyn çaşçыq bek tiledi Muratdan:
„Usym amandь, bir madar eterem,
Elbizge ijsen'a sen busaqatdan,
Birsikynden birda qalmaj çeterem.

Qыs qatьdь, suvuqdu em vorandь,
Boialmajma тындan көvny сьdarqa.
Ma көrese, usym da bek çalandь,
Көv kere qalama tajanьv qarqa.

Kijimiq da menden volur degeneq,
Ol sözyu sen ertde unutxansa.
Inçitmejin tutarqa söz vergeneq,
Eki ajnь ma vu xalda tutxansa.

Kecem, kыnum bek inçiliv çaşajma,
Сьльньrqa bir zatсьqьm volmajьn.
Şav sanьmъ saqat etiv voşajma,
Men nasьvсьz endi birda oңmajьn.

Ajtханьmса тьсьmajьn kelirne,
Vu зьkьyl вьсьdьrларьmъ çamatьv.
Bir көгүпүv atama em elime,
Kesimi bek керeklime qaratьv...“

Sözyu artьn tygel vosaqьncь,
Çaş Maxmutnu sopaladь, uatьdь.
Adam keliv tartьv andan alqьncь,
Ura kiriv em vaşьn da qanatьdь.

Temir vet albь, сьn taş kivik turadь,
Aman erni vekden vekge acьla.
Vyaj ajтьv ol Maxmutxa qaradь,
Auzundan tykyrykie cacьla.

Murat:

— Boimazlıq zat vla sen voş çanşama,
Boşunaqda kereksizge gьыldav.
Endi qajqь съqarьv da vaşlama,
Qosnu, malnь çarsьr zamanьn marav.

Anda çuq tavьlsa, men keltirirem,
Bolmaqanь kimden tilev allьqsa.
Artьq zatьm volsa, saңa verirem,
Çoqdu sora çazqda deri qallьqsa.

Qosxa, malqda voj salmajьn turasa,
Çaramaqan voş sьltavlanь tutuv.
Başьna va көv laqьmla qurasa,
Sen xaqьnь alqanьnь unutuv.

Usьnden ketmez qajqь salьrma,
Bu çaravsuz qajqьlanь qojmasaң.
Bir urqanlaj em çanьnь alьrma,
Sen esini qoşxa, malqda salmasaң.

Toxdamasaң, voj salьrsa eterme,
San-sanьnь talqь vla ilev.
Qьmьldasaң, tьvge salьv ezermе,
Xaq alqansa, turmam senden көv tilev.

Ertideninde ketdi atьn qьzdьgьv,
Maxmutnu bir qajqьsьn da көvmejin,
Nasьvbsьznь ol xalide qaldьgьv,
Birine da tolu çuav vermejin.

XI

Ol ne qadar tilese da çalьnьv,
Ketdi Murat virda qajqьrmaј,
Qaldь Maxmut erincigi salьnьv,
Aјtxan sozy anь esge alьnmaј.

Ertiden saýn urqan ajaz betine,
Qaltıratıv sanısqıların eze ed.
Buz gırtıan vuzlatıv ol etine,
Amalsızdan varıyna tõeze ed.

Barmaqıar qıxıx voranda uşuv,
Çaralar vajlanmajın tura ed.
Ol qırman usyn vi palaxxa tuşuv,
Sanısqıların kecekyn da ura ed.

Анъ çazıqsınır çoq edi anası,
„Balamı” dev bir qajıqsın eterca.
Çel avruvdan saqat volıv atası,
Qarvı çoq Maxmutxa bir çeterca.

Qınsınırda qajda anı bir çeri,
Bir zatısqdan ol volışluq tavarca.
Atasın da çoq edi bir çıoqu.
Ol asla turqan usyn çavarca.

Köly, çuregi—usy-vası volıv,
Zıkgıların tutıv-tutıv qaraj ed.
Közleri da çılatıqdan vek tolıv,
Çınsınsa va vi çırsın çırlaj ed:

„Savılej öldy anam,
Qaldım çaşlaj atılv,
Tavımajın savlıq salam,
Çalsınırda satılv.

Qalaj qıyndı çalda,
Xar zaman işim malda.
Mekatım vuzda, qarda,
Qajda kec volsa anda.

Өksyzlyk qıyndı qalaj,
Çasavım, халым та vılj.
Çыларым ketdi talaj,
Tarala em çılj.

Qыяныыq maңa çoidaş,
Boımaıyыn egес qарнаş.
Уsum suvuq, qарныm ас,
Çalan ајаq, çalan vas.

Ах kimge çalyнаıyыm,
Men kimge çalвараıyыm.
Bu qыxхь voranlada
Qыıda kece qалаıyыm.“

Batçalanь A.-K.

Bır-bırde ol kesi esin çыja ed,
Saqыşыqы teңizine vitqаныв.
Kөв taralsa, çыrcыqы da qоja ed,
Eski zыkыı gevenekge sulqаныв.

Kesi-kesine ol көl da ete ed,
Çaş savıj çyrekciğinden oılanыв.
Андан сога бу çылаqа çete ed,
Çaşavnu хар бір zатындан çыjnaıыв:

„Çaşavumu bu zorluqqa vergenme,
It çaşavnu көв асыvın көргенme.

Çaş volsam da men vıladan vezgenme,
Bajla maңa çoi vermezin sezgenme.

Çalsыыqda бір zalımnı qolunda,
Çaşavum'a kijiklikni çolunda.

Mындан көв'a көvdy endi turalmam,
Sanлартымь çанқан otха uralmam.

Андан ese мен qасаıyыm, keteјim,
Çan qaldыгыр бір madarla etejim.

Bygyn kynny ömyrym da unutmam,
Ölmesem'a аңа munu qurutmam.

Kesim da tenlerimi qosarma,
Kyreşsem'a sora andan woşarma.

Тавьп марав мен да ань соjарма,
Baş toqmaqьп өрге таqьв qojarma.

Çyregim'a meni ol kyp acььь,
Ma bu qara kьlytmьlerim cacьььь"...

XII

Bir kyp ol saqьь etdi, ojlандь,
Çaşavuna virda toзув volalmaj.
Saqььььнда qacar qajqьь sajlandь,
Çazqa deri ol xalide qalalmaj.

Ertiden bla mal qьsdavcu zamanda,
Ус—tөrt kere ol axсььпьв esnedi.
Turluqum'a ma vьlajdь xamanda,
Degen xalda qajqььььь esledi:

Махmut:

— Saпсьqlaгьт vьgьylelle, көvelle,
Qaгььvsuzluq tereп siniv etime.
Butcuqlaгьт qaltьrav ijilelle,
Qan da kirmej bu savij ças vetime.

Andan ese men çaşьrtьп varajьт,
Azdan, көvden bir kisige көгьпmej.
Ataьт da vetine bir qarajьт,
Başxa çerge keterme men erinmej.

Xaььт va aңa acьq etejim,
Bir madarla tavар meni ysyme.
Vygynden qalmaj elge ketejim,
Igi тыşdy ma bu онов esime...

Qoşdan qacdı, kişige kørünmej,
Eti-vutu urqan çeide asyla.
Савхан халь ань бирда узылмеj,
Тилимдilli савьrlарь сасыла.

Qajqlanьв, saqlьslanьв ol çolda,
Bek qorqqandan sesgekleniv qaraj ed.
Çaş çyregi yjge usunqan xalda,
Bu çьrcьqnь çьrlaj-çьrlaj vara ed:

„Өksyz bolsañ, тынслық қаşав қайда,
Төкген çылатиқиң бермеj fajда.
Аşав аşдан қарньң тоjмаj,
Çазьқсьнлр kişin volмаj,
Кесе kyn da işle хайда-хайда!

Qьjьnlьqqa сьдаj, төze sanьт,
Betimde qalmaj nyrly qanьт.
It vla birge аşав,
Кесе vаgуşunda çaşав,
Ma vьlajdь çaşavum em хальт.

Belge deri qarnь çьгьв sanьт,
Aгьв, talьв, kyсden çetse çanьт.
Daqьda itden tuvqan atьт,
Bir adamqa volмаj хатam,
Ma vьlajdь çaşavum em хальт.

Kyundyз kytsem, kece saqlav malьн,
Ol'a ne azda qьjnamajьн çanьн.
Çekgenini бермеjін çalьн,
Bojnun kesmej iciv qanьн,
Ань vla tojduradь qarnьн.“

Batcalanь A.-K.

Kyn qьzarqa ol atasьна çetdi,
Buzlaj qolu em көzcykleri çьlaj.
Aqa xar bir volumun asьq etdi,
Sanьsьqlarь tirilmej qarьvsuzlaj.

Ataş da qova keliv qatna,
Çaşnı halın alaj körüb qaradı.
„Nasıvıvız-çarıb“ atav atna,
Qolların qatı qıvıv qucaqladı.

Maxmut:

— Usım, vaşım ma vıladı, körese,
Tözalmajın qasvı saña keleme.
Çılnı, kınnyı suvuqluqu, bilese,
Bir madar bolmaj ese öleme.

Endi anı qoşuna va varalmam,
Madar etsen, vaşxa çerge keterme.
Bu hal vla çı uzunu qalalmam,
Qojuña da bir madarla eterme.

Şamaj:

— Това-това, мен sorқанем Муратха,
„Усу, ваşь век игиди“ деген ед.
Qağası ol qan emıvcı palatxa,
Maxdanıv da çıvı çıav vergen ед.

Alaj vla ol aldavtı turqandı,
Bir zatıña qaramajın çıncıtuıv.
Usıñ çalan qoşxa atıv qojqandı,
Bar zatın seni usıñde qurıtuıv.

Мен варајым ол Муратнı kesine,
Barqanlaj'a aña xapar verırmе.
Ajtıxan sözy tuşmeјdi esine,
Unaması madarıtı көyrmе.

Aşyq-vıuşıq ete tonun da qavlaj,
Bek guzava Muratlaqı ketgen ед.
Çuregi költıyulıv, raxat bolalmaj,
Ol samlanıv vı sözlege çetgen ед:

— Qajda seni alqın ajtxan sözlerin,
Усын-ваşын інçитмеј qararma dev?
Qalaj turqanın көrмејmid көzlerin,
Ajtaeñ da xar zataña çararma dev?

Ujalmajın anь qalaj etaldın,
Qытызалај qar usynde qaldыгьв!
Ol vetsizlikge sen necik çetaldың,
Aur çykge savij belin taidыгьв!

Adamlanь qыяларын tatly көгүв,
Кесе kyn da sen хаqlарын ашајsa.
Аqылың allaj işlege völyв,
Çalсы, çarлы qыян vla çasajsa.

Çaşыqны usyne bir qarasanь,
Qururmedi ol seni malьнь.
Bir zat vla sen da аңа çarasanь,
Qoluña allyqmediң da çаныңь.

Sojun kivik qara etiv betiңi.
„Maңa kimda ne eter“ dev turasa.
Çavqa kycletiv ol xaram etiңi,
Çalсылань хаqындап quturasa.

Alaj vla sözün ajtyв voşadyь,
Çyregin, qызqan qанын sөңdyryв.
Qыxасы „qara çaşыma“ dev toxdadyь,
Murat da kesin diңizca көndyryв.

Qara beti vьtynda bek qaralyь,
Zukgusuna Şamaj taва buruldu.
Kirpik da qaqtajын аңа aralyь;
Igi kesekni söz ajtalmaj turdu.

Quturqan vöryca etiv көzlerin,
Ajaqlарын çerge-çerge qaqa ed.
Şыvylaca сыqыв өtgyr sözleri,
Eki tişi otluq taşca caqa ed.

Murat:

— Ağvazımda ırme meni kesime,
Çaravsuz zat vıa vovuna!
Olmu tuşedi xaman meni esime,
Çasandıgıv kim ijedi qoşuna!

Busaqaıdan terk qoşuma çıberci!
Çıbermesen, men ızından çeterme.
Usyne da kerekli zatın verci,
Çıav etsegiz, bir xata eterme!

Usyne qararqa vorclu volalmam,
Tauq kivik qanqıldama kereksiz.
Allaj işni men vojnuma alalmam,
Ujalmaıjn nek kelese sen sıjsız!

Ol qarnı tojqanındamı kelgendi,
Xajda var, qora, allımda korynme!
Seni çasandıgı devmi ijendi,
Qojnu aşadı, endi va erinme!

Alaj vıa vek qıçrıgav sıvutdu,
Söleşse da vırda sözün almaıjn.
Çıq vermezın aqılatdı, qırutdu,
Qaldı Şamaı vırda xajrı tavmaıjn.

XIII

Amalsız Samaı sıqaralmaı sözün,
Qajdılandı xajrı volmazın vılv.
Murdamı va eritalmadı kelyn,
Ketdi ol çyregine køv zat keliv.

Qolundaqı tajaqına tajana,
Bara edi ol vas tövenine qaraj.
Bu işge tözalmaı çyregi qıjnala,
Toxdamaıjn ol çol uzunu çılaı.

Şamaj:

— Bu it palat çasçırqımdan वोşajды,
Qьjьпндан मुखар қарнь semiriv,
Ças veline aur çykle qalajды,
Kece kyn da syeklerin kemiriv.

Kesimde va bir çuq volmaj turqanlaj,
Endi aña ne zatнь kijdirejlm.
Jmesem da çalьn urqanlaj,
Bar dev da vu xal bla qalaj ijeim.

Вьlaj ketse da vek азьтiь volluqma,
Savij vaşьn қыş voranda qaldьгьв.
Qьjьпльқнь асьvundan tolluqma,
Neda aña suvuq avruv aldьгьв.

Ol xaliden qajtьв keldi çolundan,
Çьlav bla көzleri da көvgenlej.
Çuq eterge birda kelmej qolundan,
Xapar ajtdь yj tyvune cөkgenlej.

Şamaj:

— Erlej varьв ol palatxa tyvedim,
Tyvesem da ась uruv suvutdu.
Kөv zat bla nenca kere tiledim,
„Sөleşme“ dev varььнда qurutdu.

Taş көreem ань хaram çyregi,
Sөzүmy va birda esge almadь.
Tavdan ullu ol betsizni көkyregi,
Ajtxaпьmdan birda хajьr volmadь.

Vazьq qarньn vytynda vek көvdyruv,
Ajtxan sөzүm bir zatxa da çaramaj.
Kesivizni vek enişge cөkdyruv,
Adamqaca vuruluv da çaramaj.

Мьсьтајън кеси вери келликди,
Qьзqan çyregin тьјаймај qalqandь.
„Ketdiñmi“ dev харагънь билликди,
Bek тыrleniv bir aman qan alqandь.

Ajtxanь va: „Busaqatdan çeterme,
Mьсьтајън ketiv tursun“ degendi,
„Ketmej tursa va bir хата eterme“,
Maңa ma vьllaj çuavla bergendi.

Sølessek da söz vla хorlarьqдь,
Ne ajtsa da ajtxanь va voladь.
Ketmej tursaq, bek ullu carlarьqдь.
Qьçьгasa, çapьvьzнь aladь.

Çoqdu, valam, çarьlaqа bir çaşav,
Zьkьđ volsada, kij meni tonumu.
Sen volqansa da vugyn aңa aşav,
Çarььqьm vuoqу salqand qoluma.

Maxmut:

— Bek axşь, men sen ajtxanь eterme,
Alaj'a vugyn kecirek volqandь.
Tavla bek ertde qoşxa çeterme,
Ol'a meni esimi da alqandь.

Sьrtда çolla varь qardan toloqandь,
Açaşьrma çoldan, qoşnu tavalmam.
Kyn vatxandь, kesi da bek vorandь,
Qar usynde kece virda qalalmam.

Vygeçeni mьnda qalsam qajqьrmaz,
Mensiz anь malьn çavmu syrlykdy.
Anь usyn bir тыrly zat da volmaz,
Cьqmaj qalsam açalsьzнь øllykdy.

Samaj:

— Bek arıvdu vugyn seni ajtxaпың,
Ізу хал via keterge va çaramaz.
Бзына тамбла igid qajtarqапың,
Tyz ajtasa, ana bir zat da volmaz.

Savijle da tansьqlarьn алырла,
мьдахль çyrekleri senden quапыв.
Ketsen, ьзыңdan tarala qalyрла,
Tansьqlarьn alajmajьn çьjnaпыв.

Izlej kelse, çalyрьрма, тьjарма:
„Kec volqandy, Maxmut мьнда qalsьn“ dev.
Топсиqumu алына салыв qojарма,
Qьzсьq мьна bir çamavla salsьn dev.

Maxmut ketdi теңcikleге tyberge,
Aladan da tansьqсьqьн алырqa,
Çaşьqlaпы көvusy volqan çerge,
Ojnav voşav erlaj yjge qajьrqa.

Barsa va völynysyв теңcikleri,
Çarьq volub bir qaumnu көlcykleri,
Kyrtden tolub ojnavcu çercikleri,
Bir qaumnu асылmaj çyrekcikleri.

Vardь vi da qatlarьna quana,
Ol kulakпы qoşun maпыn da „unutuv“.
Qolundaqь tajaq via çivana,
Tevredi varьпы qoilarьn tutuv.

Апы көгyв арлаqдан da savдыла,
Bek syjgen теңcigiviz keldi dev.
Quапысьыв bir-birisin tavдыла,
Maxmut vizge vugyn qalaj çetdi dev.

Bek çasanıv omaq kizgen qaumla,
Kerpesleniv arlaqqa çıjıldıla.
Eki çerge völynuşuv varıda,
Ala Maxmutnu auzqa aldıla.

Bir qaumla vek xilikge etdile,
Baj ijmej, ol qasıv keigenin vıllıv.
Bedıñ, söğüş sözlege da çetdile,
Bir-birleni va çyrekleri eriv.

Qar usynde varıñda olturuv,
Olsaqtan ojunların taşlalla.
Çaşçın va tögeregin tolturuv,
Uşaq etiv, xapar soruv başlalla.

Maxmut:

— Bul-bul kiviç temir avqa tutuluv,
Sanlarım emedile kemiriv.
Mañıaj terim qumdaca çıtuluv,
İemi va qarnı andan semiriv.

Çyregimde vırda quanc volmajın,
Tot vasxandı közlerimi qarasıv.
Sözümü va kişi esge almajın,
Bıtvn ıllu etedile çarasıv.

Ol xalili uşaq ete turqanıaj,
Murat çetdi, atı da qarqa vata.
„Men çanıv alırta—dev—urqanıaj“,
Mıllıñ’a ol çaşçıqa ata.

Bek tyrleniv, qaş-vaş tyjuluv,
Auzundan tykyrykle çasıla.
Bıtev anı vet tyrsyny vizuluv,
Sıvuq çelde kökyregi asıla.

Bek qorqdu la savijle, eigendile,
 Kim ese da vu alyňv quad dev.
 Ань алыңған сьfatda көrdyle,
 Endi işeksiz vu vizni buvad dev.

Keliv kirdi varьсьнь icine,
 Алыңған халда көzleri qьzaryv.
 Başxa tyrlы bir zat kelmej esine,
 Nenca kere ань urdu uzalyv.

Varьndan alyňv ketdi çaşььqнь,
 Bir vory qojnu sermev alyv ketgenca.
 Ömyry unuqub kelgen çaşььqнь,
 Neda quş tauqnu tutub eltgenca.

Махmut:

—Urma-tyjme, vusaqatdan ketejim,
 Amalsьzma, aytханьнь etejim.
 Çaňz minutxa yjувызge çetejim,
 Birgeme men atamь da eltejim.

Vьlaj keterge va çolda qorqama,
 Kyn vizulub em kesirek volqandь.
 Kesicь da çarala saldyň sьrtьma,
 Butum, qolum kyltymleden tolqandь.

Kesim ketsem, ac voryle çeterle,
 Çalan sьrtнь асьььнда şuvuldav.
 Ol adam çoq çerde хalek eterle,
 San-sanьть kesek etiv dukgullav.

Aytхан sözyn qulalyна almajьn,
 Ura-tyje ol savijni qoratdь.
 Ujune çiberirge da volmajьn,
 Kөzlerinden qan tamьza taşajtdь.

Alaj vla elden sьqarьv ketdi,
At vla ajaqsьqlarьn vasdьra.
Syre varьv at ьolcuqqa ьetdi,
ьol uzunu ɵsyn vla urdura.

Kɵresiz, ol ne azavlanь cekdi,
Сава-ьorta tьrьvun da alalmaj.
Adam kɵrmej aqa ne zatla etdi,
ьas vaьь ьolda at teql varalmaj.

Qaja vaььnda Murat da toxdadь,
Minьen atь da aq kɵmykden tolub.
Alajdan arь varьgьa volmadь,
Tezredi soga ьььna vurulub.

Murat:

— Xajda var endi...berі va vurulma!
Burulsaң da men allьnь saqlarma.
Kete kir, olturub da kɵv turma,
Ura kiriv vauruңdan qavlarma!

Ne ajtsa da ol ajtxanьn etdiriv,
Atьnь da vaььn tartьv qoradь.
ьarь ьasnь aman kynьe ьetdiriv,
Tavsьz ьerde qarьvsuz kynyn maradь.

Arьv, talьv, terlev sьqoan sanlarь,
Birda ɵrge qovalmajьn sojlandь,
Tajaqьn da tutalmajьn qollarь,
Kesi ьanьz qaja vaььnda qaldь.

ьuqu vasdь xar sanьndan birgelej,
Duqum kivik kɵzcyklerin acdьrmaj.
Bek qaldьdь ьььqьqqa kirgenlej.
Ujanmad ьuqudan kesin 'tojdurmaj.

Bir zamanda çuqusundan ujanđь,
Qolu, butu em ajaqlarь vuzlaj.
Kec qaranь volqanqa vek qьjnaldь,
Tevredi sora eski ьznь ьzlaj.

Ol suvuqda, voranda ava-sava
Bara turqanlaj bir qatь çel çetdi.
Ьзь bla da vaşladь qar çava,
Andan soqmaqсьq da tas boldu, ketdi.

Bir tyrly zat korynmejн vorandan,
Aь-veri savdь, virda volmadь.
Açaşdь sora bu əksyzcyk çoldan,
Madar eter qarьvu va qalmadь.

Bu kəzyvde kesi nəger tavmadь,
Zaman ozdu aña nəger kelirge.
Ьзьндan'a çoqlav kişi savmadь,
Qьjьnlьq kynde voluşluq berirge.

Qarьvu ketiv qar usynde olturdu,
Qaltьraqan sancьqlarь syelmej.
Oşuncygyn çylamıqdan tolturdu,
Esi ketiv qajdaqьsn da vilelmej.

Birazdan ol esin çьjьv tevredi,
Qajrь varqanьıdan xapar vilelmej.
Qulaqьna da bir tauşla keldi,
Tьңladь, ne volqanьn korelmej.

Tьңladь, ol tauşlanь aңlav,
Aсь sancьv anь savij çyregi.
Qacьv tevredi, əzencikni marav,
Qarьvsuzdan çuq tutalmaj vilegi.

Tуnylyv ol bu dunjada çaşavdan,
Auzcuqu toxdamaj səleşe ed.
Esine almaj voryle aşavdan,
Aqьln bu zatlaqa yleşe ed.

Maxmut:

— Aşağız, siz мыльгъмъ талақыз,
Çerge aqqaп қапъмъ да çалақыз.
Qalmasъn bu dunjada bir ыsanъm,
Тув bolsun kişi көрmez kiвiк çанъm.
Nek çasajma bu tarlyqda воşuna,
Urunuv men bir zalimni qosuna.
Közlerimi temir avu асылмај,
Çyregimi qajqyларь сасылмај.
Adamlyqнь adetine termile,
Çiligimi ol zalimle kemire.
Turqanly da men talana turqanma,
Sanларьмъ çançan otха urqanma.
Ol ot meni kece kyn da kyjdyred,
Siz aşarьq sanларьмъ tyjdyred.
Andar. ese vugyn qorav ketejim,
Мыльгъмъ sizge азық etejim.
Çasasъnla meni kiвiк turqanla!
Azavlyqнь cacar çolnu qurqanla.
Meni ölym çol көrgyzyr alaqa,
Qollarь çaralanъv turqanlaqa.
Ala meni ne azda unutmazla,
Qanъmъ ol vajlaqa qurutmazla.
Birleşirle çoldaşларьm turuşuv,
Çaşavларьn keç çollaqa vurusuv.
Boş qorqama vugyn men öleme dev,
Savijiej ölym асыв көreme dev.
Ölmeklik kerti işdi, çeterikdi.
Maңaca ol kimgе da eterikdi.
Ol qaum'a meni kiвiк ölmezle,
Alaqa va bu vijlikni vermezle.
Uatlyьr, ma bu dunja saqlyьr,
Zalimlege qurc viqovla taqlyьr.
Artlyьrqla biri qalmaј oјulur,
Varьsьda teñizlege qijulur.

Vulkan çançan kiviк tovla atььr,
Ol itlege elija volub qatььr.
Atam kelir bu çerlege meni izlej,
Qovança urub alqan kiviк terlej.
Sesgekleniv izlese da tavalmaz,
Xapar almaј keterge va volalmaz.
Ol kyn aça tybev xapar kim verir,
Baurlanьv çьlasa va kim көyг.
Ariv ajтьv anь көlүн kim alьr,
Baş tygymy uvucuna kim salьr.
Qьjnalmasьn meni usyn inçiliv,
Suvqa tyşgen şeker kiviк eziliv.
Өmyгy da ma ol meni unutmaz,
Qanьmь va bir qallьqа qurutmaz.
Sav volmaj ketdi çyregimde çaram,
Menden bolsun çarьь xalqlaqa salam.

Ac bөyle төгeregин aldьla,
Xar varььv çalqalarьn qajьгьv.
Çanь kyrtny tyz usyne saldьla,
Tevredile çik-çiginden ajьгьv.

Art тырьvu alaj vla voşaldь,
Mьльксьqь tereп qarqa vilqanьv.
Syegine deri qalmaj aşaldь,
Ac bөyle çer çerinden culqanьv.

XIV

İñir volub kyn da vatdь-taşajdь,
Şamaj'a çasьndan xapar bilmedi.
Volmaqanьnda o' izlej vaşladь.
Qosxa ketgend dev көlyne kelmedi.

Ol төгerekde oramlaqa çetiv,
Xar qalajqa varьv-qarav ajlana ed.
„Xatasьz volqa ed“ dev bek qorqub,
Qajqьlanьv mardasьz qьjnala ed.

Toxdamajın sava-çorta çer-çerge,
Kırıp qarav, xar kimgə da sora ed.
„Seni çaşın ketgendi qosxa” derge
Bırda adam sьqmaj vara ed.

Тавмај ол қайтв ујуне çete:ge,
Зькғыл чаşьқ сьқдь ань алъндан.
Ол'а умутландь харар етерге,
Şamaj tabaqa vurulub çolundan.

Kele-keliv, allъnda øre turub,
Şamajın tuvra køzyne qarady.
Qolcuqların çençiklerine suqlub,
Kesi ana ol vьlaj ajtв sorady.

Çaşьқ:

— Ne kerekdi, sen ne zatxa savasa?
Aсьqla maqa, xararınь vildir.
Sava-çorta çolda avub qalasa,
Qajqıнь ajt da kølyny bir keñdir.

Aсьq etsen, men da saqa çararma
Qarvum çetgen zat vьl kesiçe.
Xar bir kerekli zatıqa qararma,
Çomaqla, qajqь keltirmej esiçe.

Şamaj:

— Meni bir çaşьқым var edi çalda,
Køv qьjьnlьq vasьv anь belinden.
Turuvu va kece-kyn qosda, malda,
Qajqьlarь ketmejin çyreginden.

Bygyn'a ol qoşdan elge çetgen ed,
Azarьlьqнь aсьvuna tøzalmaj.
Toncuq kijiv teñlerine ketgen ed,
Bırgesine bizden kişida bolmaj.

Endi qajda qalqanьn da vilmejme,
Dumр boldu da kəz allьmdan qoradь.
Oramlada ajlanama kərmejme,
Kim vilsin ol açaşьvть turadь.

Sen vile eseң, bir xapar versen'a,
Kujgen çyrekge bir darman salьrsa.
Mendegi vu qьjьnьqьnь kərsen'a,
Çaş volsaң da meni quandьььrsa.

Işeksiz vardi vilgenin, çaşььma,
Səzyңden da vilgen kiviк kəryned.
Kərgen zatьn var ese, ayt qaldьььma,
Aqьььm'a ma alajqa vəlyned.

Çaşььq:

-- Inir ala viz da ojnal turqanlaj,
Çaşььqьn keldi vizni qatьььzqa.
Alajda uşaqqa qьzvь volqanlaj,
Bir qara atь kəryndy varьььzqa.

Kele edi ol çel kiviк şuvuldav,
Tuvynde atь da qarqa vulqana.
Ağ-berl çallamaј vizni marav,
Kucly qamcisi atьna culqana.

Çetdi vizge sojun kiviк qaralьь,
Avzundan tykyrgy sacьla.
Kəzleri va çaşььqьna aralьь,
Xьnь sözle vla xaman qььььra.

Keldi qatьььzqa ol qarnь çarьь,
Qorquduq andan, vek elgendik varьььz.
Betleriviz birda qalmaq aqarьь,
Sьqььv qalьь saqlь vizni çapьььz.

Guzavalanьv icibizge kirdi,
Ullu qoj syryvge vory kirgenca.
Bir ekibizge da qamcını çetdirdi,
Bir söz da ajtmaj klmsiz siz degenca.

Seni çaçsьqьd Maxmutnu aььv,
Ol icibizden qoratьv tevredi.
Qara vorkyn bir çanьna qajьgv,
Ne ajtsaq da vizge çuav vermedi.

Olsaqtat Maxmutnu alqa cartlatьv,
Ura-tyje tuvraьvzdan qoratdь.
Nenca kere qolun aqa uzatьv,
Acь-acь qьsьgtьv vek çьlatdь.

Kecikmej kør endi anь qajqьsьp,
Temir sьncьr salьnçandь qoluna.
Ne etgenin kørgenme men varьsьp,
Sьqanaqla çajьqandь çoluna.

Bara kir, ol çaçsьqьdь sojmasьp,
Temir avqa tyşgen quşxa uşajdь.
Elte varьv tyzde atьv qojmasьp,
Bir işeksiz anь etin aşajdь.

Ma vu sözlени eştiv, Şamajьv
Közleri qьzьl qan vla çuvuldu.
Ol topal butlarь da көvuv anь,
Mьsьmaj Muratlaqa çumuldu.

Çolda avьp-syryn ete, çьqьla,
Qьsxa çetdi Muratlanь allьna.
Barsa va Murat da yjynde tura,
Sordu; „Çasьm qajdadь” dev guzava.

Murat:

— Бугун'а мен çolda аңа туведим,
Савьв келди кеси мени қатыма.
Агив айтыв мен да андан тиледим,
Бек қуапыв мінди адез атыма.

„Бар ујуңе, саламлашыв кел“ дедим,
„Оқай, кес воладь“ дев унамат.
Мен'а не айтса да етерик едим,
Çolda сақлатыв мени қыпнамат.

Ма алајды çащыңь варқан халь,
Қыпнамат вош аңь усун кесіңі.
Хар не затда да тыңсықлыды çаңь,
Вош інçилме да çыј енді есиңі.

Кетди Şатај ви харарлаңь аңылав,
Көвген бутла бугесе бир солур дев.
Бир çуав да еталмај тыңылав,
Еşда, çащым өлмејтін сав волур дев.

Алај болсада аңь оі бутлаңь
Çаңьгыв бутунда век аврудула.
Буту қолу, саны ем ајақларь,
Варьда көвув діңізса болдула.

Таңа дері өгуз кивік өкүгив,
Қова-çата таңып кысден атдырды.
Дьғаласдан агь-вері да çугув,
Çағьқ кунун қараңылај ватдырды.

XV

Амалсыздан оі ертенинден оітурив,
Сьқды ешік аллына төрт вуклене,
Махмутха қарны ась-ась вугив,
Варыв аңь бир көгүрге көллене.

Ань усун-ваşьп çаварға мадарла
Етејим дев çайықан ед ол еиге.
Çувиуларым бирер затнь таварла
Деген халда сава-çорта çер-çерге.

Çувиуларымдан бирер затнь ашь,
Çурадъ ол ус сом саqlъ бир затсьқ.
Мъсьмај еrlaj туkençe вагъв,
Алдъ аңа еки кесек қумаşсьқ.

Еrlaj бир қавдалсьқ еtdiriv,
Екиici кунунде қоşха теvredі.
„Келејим муну мен аңа çetdiriv“
Дев tilese да kişi at берmedi.

Волтақаньнда çajavlaj атланъв,
Хазьrlандъ бир көрүв келејим дев,
Қавдалсьқнь да бирgesine ашь,
Мен муну қолум ъла vereјim дев.

Ол халили ујунден съқъв кетdi,
Çол узуну тajaқьна тajана.
Кунну көзу ватарға қоşха çetdi,
Çyregi да кyјув, от кивик çана.

Варса-варсьп, çаşьп anda көрmedi,
Қоşдақьла „kelmegendi“ dedile.
Авзьрав ол ne eterin да билmedi,
Варъ allaj çуавланъ verdіle.

Еsi кетdi, beti да bek тыrleniv,
Бaurландъ, ол таşлақа çьқьldъ.
Сақьда esin çьjdъ, ол e'geniv,
Көзlerine қанль сувла тьқьldъ.

Минут saјьп көлу кетiv қала ед,
Ақьлн'а ол ваşьна çьjalмај.
Хар сақьтда tvrly-tyrly вола ед,
Қалтьрақан қолун, бутун тьjalмај.

Em artında çыдылдь ol turalmaj,
Qoşdaqyla qalmaj ana savдыла.
Kөв turdu ol virda esin çыjalmaj,
Erlaj tutub anь qoşxa aldыла.

Qoşxa salьv bir kesekni turqanlaj,
Kөzyp asьv төgerekke qaradь.
Өre qovmaj, murçarda olturqanlaj,
Çaңыгьv ol adamlaqa soradь.

Şamaj:

— Ajтыqьz, bir көргенigiz var ese,
Bek қьjnaльv альыqьzqa kelgenme.
Alaj volmaj vilgenigiz çoq ese,
Boluşursuz dev aқьльmь vөлgenme.

Varьqьzda Maxmut kivik çalьylasьz,
Murdarlaqa tyjesiz sapьqьzнь.
Baş erkinlik tavmaqan malьylasьz,
Meni usyn қьjnaqьz çapьqьzнь.

Ala:

— Çoqdu vizni ne azda xaraгьvьz,
Kelmegendi, kelse ya көrlyk edik.
Bu xuşu qoşda turqanvьz varьvьz,
Biz көrseg'a көргenviz derik edik.

Alaj'a sen ne ajtsan da eterviz,
Çapьvьzнь virda artxa salmajьn.
Çet degen çerñe erlaj çeterviz,
Bir minütü ma bu qoşda qalmajьn.

Samaj:

— Alaj bolsa, vugyn anь izlejik,
Qar usynde bir ыһанып tavarыz.
Өrgerek deri bir varыv kelejik,
Işekli çerleni qojmaj qararыz...

Izlerge dev saqыslanыv tevrelle,
Alaj'a qaraпыvq bek tutxan ed.
Ol çalçыla төrt çanlarыn sermelle,
Ne kelsin, anь çallыla çutxan ed.

Ertideninde varыsда qozqalыv,
Teren qaida çaпы ызla ызlalla.
Betleri da ajaz vla qызarыv,
Mыjqlarыv kyjeleca vuzlalla.

Kөv qarav bir ton çurunnu tavдыла,
Bytev ol qызы qan vla çuvuluv.
Varыsда alajсыqqa savдыла,
Izlegenle andan-mыndan qujuluv.

Igi eslev qarasala, çaşып,
Başыndan aqqan tygyn da көrdyle.
Sarı vetli arıv bitgen casып,
Çer-çerden сыjыv Şamajqa verdile.

Anь көрүv, Şamaj tapды-bildi,
Andan sora kesin eslerge volalmaj.
Mысмаjып vaurundan tigildi,
Qaltыraqan vutlarыv tirilalmaj.

Oj-oj dev ol vaurlanыv сылаj ed,
Toxdamajып vutun-qolun tyjgenlej.
Сыласа da бірда хайы volmaj ed,
Çyregi va otlaj anь kyjgenlej.

Qanqa vojalqan qarlanь çьja ed,
Izlese da virda syek tavalmaj.
Esin çьjsa, vьlaj ajьv çьlaj ed,
Ol çьqьlqan çerinden da turalmaj.

Samaj:

— Çan qazavat etgen seni soqmaqьn,
Bzla salьv ariv vitgen toqmaqьn.
Köz allьnda çara sala turadь,
Sanlarьmь kemiredi-qьradь.
Bьstьrlarьn aгь-beri casььv,
Qan çuqun'a көzge tuvra acььv.
Çyregime ketmez qajqь salqandь,
Qarьvumu virda qojmaj alqandь.
Çuqu qalmaj tyjylyvcy sanьnь,
Qarqа vojav qьzьl ala qanьnь,
Aman kynde vгь voluşluq volmaj,
Mьlьgьndan vгь çuqunu qojmaj.
Kesin çanьz acьq çerde talalla,
Çerge aqojan qanьnь da çalalla.
Barььda көl kendiriv tojdula,
Maңa ulyş vaş tygynden qojdula.
Qajda seni etiv turqan muratьn.
Bгьgeme da qalmadь vгь suratьn.
Maxmutum dev seni qajda көgьrme,
Sensiz volub kesim qalaj çyгьrme.
Bгь minutnu sen ketmejln esimden,
Qan çuqu çurundan em vaş tygynden.
Uj allьnda saңa qavьr eterme,
Ertiden-iңir qavьgьna çeterme.
Bek taralьv, çьlamuqla qujarma,
Anь ucyn көz suv vla çuarma.
Bu zalimlik ne kyndelede casььsa,
Erklnlikni esklери acььsa,
Ol kyn men da çьlavumu taşlarma,

Dunjaqa közümü aсьв vaşlarma.
Zalimlege qarşы oтla acarьвz,
Qus tygyllej ol qaumnu cacarьвz.
Bu qьsьlqan sanla anda kerilir,
Varьвzqa erkinlikle verilir.
Xajda sav qal, endi menda ketejim,
Baş tygynden saңa qavьr etejim...

Ol çalsьla varьsьda birleşiv,
Qoşnu qojuv elge beriv ketdile.
Bir aqьlda ala qalmaq tillesiv,
Şamajнь da yjcygyne eltdile.

Tijre, xoşu biri qalmaq çьjьlv,
Şamajianь төgeregin alдыla.
Ol ezilivcy sanlarь qьjьlv,
Ne etejik dev seirge qaldьla.

Kimi andan, kimi mьndan sөleşe,
Çyreklerde tyjymcekni acarqa,
Aqьllarьн çyz-miң zatxa yleşe,
Artьqьrьнь qadavlarьн cacarqa.

Çarьlanь төzmej aңa çyregi,
Tiş qьsdьla ol murdarqa demleşiv.
Xar varьнь hazьr edi bilegi,
San-san etiv qojar kivik yleşiv.

Çarь хalqла теңizle sajqalqanca,
Kөlturylyv-qozqalьsьv tevrelle.
Qazavatxa hazьr volub turqanca,
Varь qolqa saut-sava sermelle.

Bajla, zalimle qozqalьvnu көгүv,
Xar varьsь aqьllarьн taşlalla.
Bir хataqa tyberiklerin biliv,
Tyrlы-tyrlы laqьm izlev vaşlalla.

Qъzvajlanъ qaltъradъ sanlarъ,
Klass çavnu kim volqanъn tapъmaj.
Bek qorqandan съqar kiviк çanlarъ,
Tъtmaşьrqa çyrekleri çarъmaj.

Qozqalъv da em daur da kem volub,
Söz başlalla varъ anъ usynden.
Çъjьlqan çerieri көv xalqdan tolub,
Bu iş birini da ketmej esinden.

Qozqalъvda көltygylub bir ças,
Съqдъ çъjьlqan xalqъn allъna.
Oxtemleniv öрге turub ol çoldas,
Allъn burdu adamlanъ varъna.

Eteklerin belge deri cyjyub,
Belivavun qatъ qъsъv beline.
Xalq allъnda arъ-veri da çyub,
Bъlaj ajtdъ kesini teңlerine:

-- Bygyn viz qanъbъznъ alajьq,
Ol itleden çannъ artxa salmaj.
Em art vollar qazavatxa varajьq,
Çyreklege birde qorquv almaj.

Bölek yjle vaşьbъznъ asajla,
It saqlъ bir sьjьbъznъ көrmejiv.
Bizni çegiv, vek tьncajьv çasajla,
Çoqdu tьncьlьq, ol qaumla ölmejiv.

Съdaj-tөze, vek qarъvsuz volqanbъz,
Qolubuz verg, arqavъz çaur volub.
Tuz xajvanlaqda sanalъv qalqanbъz,
Çarъq көzle mutxuz avladan tolub.

Mijik tav da съdaj keliv çanadъ,
Tura-turub qarъvundan voşasa.
Teңizle da eki völynyv qaladъ,
Aңa da artьqlьq çetiv vaşlasa.

Biz'a taş ne aqac tylvuz, adamvъz,
Adam esek, erkinlikni asajъq.
Biz vъlaqа хajvan volub turmazvъz,
Birgejik, zalimlikni cacajъq.

Kerdygyzmy, Maxmut qalaj qoradъ,
Olusy da tavъlmaj aşalъv.
Aqа Murat qajqъ volmaj turadъ,
Onov vajda-vijdedi dev ыşanъv.

Biz vu işni endi keciv qoja esek,
Artъqda bek çelkevizge mînerle.
Birikmejîn mъndan uzaja esek,
Kece kyn da qanъvъznъ emerle.

Alaj volmaj qanъvъznъ alajъq,
Ezilgenle varъvъzda virleşiv.
Zalimlege qarşыlqнъ salajъq,
Çan ajamaј, saut vla kyreşiv.

Qыglajъq vugyn biz, çan verejik,
Biriviz da mual volub qalmaj.
Qыльс alъv vilekleni kesejik,
Çoqdu çaşav erkinlikni almaј.

Birleşejik çalsъ-çarъl varъvъz,
Vu işge mъndan көvny сьdamaj.
Boquldav qajnajdъ vizni qanъvъz,
Suvumaz ol zalimleni ezalmaj.

Ol da alajda sөleşe turqanlaj,
Bir vөlek atъl çetişdi şuvuldav.
Ala хalqнъ төgeregin alqanlaj,
Ekisi keldile ol çaşнъ marav.

Olsaqatdan vajlav alъv ketdile,
Butun, qolun vuqovladan tolturub.
Zalimleni tyrmesine eltdile,
Ol da qaldъ tyrme yjde olturub.

Qalqan xalqqa afendile keldile,
Şerijatnı çolu vıa tiziliv.
„Demenili“ avazların verdile,
Baj qaumqa çyrekleri eziliv:

Afendile:

— Allahıqız kesigizge camlanad,
Busaqat tova etiv qajtmasaqız.
Bağnada bir ullu xata volad,
„Allah kes, çañıdıq“ dev ajtmasaqız.

Сасьıqız, мьсьмај ketigiz!
İmanıqız usygyzden ketginci.
Tilek tileј yjygyzge çetigiz,
Mьndan көv sizni gynaxıь etginci.

Vajın-vaj, çarınnda-çarın etiv,
Bımeјmisiz, allax kesi çaratxand.
Kimge vajıq, kimge çarınıq çetiv,
Birinden-birine da mal çuratxand.

Махмутха да çazıvsuz zat volmaqand,
Allah aңa vıjurqanña tybegendi.
Gjaurıa ma vu zatxa inanmaqand,
Anı usyn ol alanı ersi көrgendi.

Şamaj erıaj Murat vıa çarasın,
Aqınıa vaşxa zatın көltirmeј.
Çyreginde kir da tutmaj qarasın,
Allahqa ters aqın vıldirmeј.

Ajıqız Махмутну nedı xatası,
Ol kesi da seit volub ketgendi.
Bygyn'a tözmeјdi anı atası,
Ol'a anda çandetine çetgendi.

Çarılığa keç çandette veriliv,
Bajlağa va bu dunja verilgendi.
Bajla mında, siz'a anda keriliv,
Çaşağыз dev allax tьjьnşib kьrgendi.

Bajnь, vijni ajtxanьndan cьqsağыз,
Toңuz xalda axьratxa ketersiz.
Ol qaumğa qarşь saut alsağыз,
Tambla ьlsegiz, vuşuv etersiz.

Çarılıa:

— Seni bolsun vizge berlik çandetin,
Kesin anda zauqlanьv qalьrsa.
Çaxanımde kujmesin semiz etin,
Birgeңe da ol vajlanь alьrsa.

„Buzulmazlıq ol dunjada“ kesigiz,
„Ojnaj-kyle raxatlanьv çasarsьz“.
„Sağьşılıqqa birda ketmej esigiz,
Anda xazь aғarьqdan aғarsьz“.

Bygyn viz axьratnь izlemejbiz,
Izleribiz: erkinlikde turuqqa.
Bizge axьrat, sizge dunja demejbiz,
Dertibiz sizge qьlc uruqqa.

„Çaxanım“ vla qorqutuv kьv turduң,
Zalimleni muratlarьn tolturuv.
Bizge qarşь ot qamcile urduң,
Sьrtьvьzqa, vojunuvuzqa olturuv.

Bizge kerekdi adamlıqqa cьqarqa,
Siz qaumnı tamьrьndan qurutuv.
Zalimlikni çuqun qojmaj cьqarqa,
Ma viz çarılıa birleşivny tutuv.

Sizge qalsın ol dunjаны төрleri,
Bizge va andan хайыг volmazлықды.
Bu халқыны qazyла турқан көрleri
Endi sizge verilmeј qalmazлықды.

Вьдығың тоңуз кивик көвдугув,
Qанывзың ысе талај турасыз.
Çarылаңың век ениге сөкдугув,
Важыра çарар көв ыақымыла қурасыз.

Aldav bla çarылаңың çollarың
Qarşылықdan век көв kere тыжасыз.
Eme, төге ol qaumны қанларың,
Erkinlikni қолуқузқыра çыжасыз.

Qan төгылмеј vizge dunja volmazың
Endi viz'a тапықанвыз, vilgenviz.
Bu çaşavda vizni киши оңламазың
Көв çылаңың qарақанвыз, көргенviz.

Alaj ajtyv afendini vaşына
Urdu sora қолундақы тajaқың.
Çara saldy ol palatны qaşына,
Ol da çықыды syelmeј ajaқы.

Qalqanla da andan-мындan turушыв,
Qollarына таş аqас da алдыла.
Çyrekleri төzalмај vivушыв,
Ol qaumқы qazyқылаңың salдыла.

Afendini daқыда bir qaumny
Alajсықыда oқына өltyrdyle.
Kөvusyне aur çarala тышыв,
Kimierin da көl кеңdiriv тыjdyle.

Murat qacdy çaralanың ol çerden,
Уsy-vaşы vutev qанна vojalыв.
Vaşына веş çara тышыв birден,
Kycден vardы yjyne da қыjnaлыв.

Olsaqatdan polisijala çetdile,
Варъь саутлақа қурсалапъь.
Халқъь ісіне савъвул етдиле,
Қозқалъвни сасарқа хазылапъь.

Қолларъьнда въсақларъь çытъьрав,
Усларъьндан қъзыл қанла ақа ед.
Çырекleri келтыгулув қалтырав,
Аузларъь тохдамай от сақа ед.

Оі халиде ішleri да çуқландъь,
Көвусы да тырмеге қујулув.
Мутхуз кунleri вутында век воқландъь,
Оі көзүвде мураtlаръь ојулув.

Şамай'а көзүп асмай çылавда,
Көв кечелени таңа дері қала ед.
Амалсыздан етин, вутун тырнавда,
Хар заманда вёлај ајтъь çылај ед.

Şамай:

— Көзүм көрмеј темір авқа тутулув,
Махмутсуқум тасайқандъь көзүмден.
Çалан сырта мыльксықъь çутулув,
Бір тыръв ешитмедім арт сөзүнден.

Мурдар кіші зорлуқ етів кесине,
Елте варъь вөрылеге теветді.
Қъьпльқъь бирда алмай есине,
Сансықларъьн улеşдирів сөветді.

Кетді çаşьт, көз алъьмдан қорадъь,
Бір ёһанъь ви дунјада көрүпмеј.
Қан çуқусу тон çурунда турадъь,
Андан ваşха визге улуş берілмеј.

Bu aña vylaj çutulub qalьrmь,
Mьlьkсь quş tauqnu çutub qojqanса.
Neda anь qanьn kişi alьrmь,
Sojdu çaşnь, tutub qojnu sojqanса.

Bir kyp Şamaj qajqьlanьv turqanlaj,
Keldi aña syjgen teңi Aziret.
Mьсьmaj söz başladь olturqanlaj,
Çyreginde ajtyь va hazьr ed.

Kөv sөleşdi ol Maxmutnu usynden,
Muratnь etgen işine tözalmaj.
Bu iş ketmej alanь esinden,
Qojmazvьz delle anь qanьn almaj.

Aziret:

— Vylaj işle miңle vla çetelle,
Vaj qaumla terivizni sojuvda.
Kimle da aña çuav etelle,
Mьlьkьlагьn arь atьv qojuvda.

Kujgen sanlагьn suvitalla bek көvle,
Allaj isni bir хальna qajtajьm.
Bьzn tavalmaj qalalla ol itie,
Tьңьlasaң, allaj харар ajtajьm.

Samaj:

-- Ajxaj-ajxaj ajtsana, tьңьlajьm,
Çyregimi asьqьlьqьn keңertiv.
Eaгьsьnda qojmaj aңьlajьm,
Xar sөzyңe qulaq salьv, saqьş etiv.

Aziret:

— Osmannъ bir kyn tuşdy esine,
Bırda tözuv bolmaj iesine.
Andan men çalyň alyrma dev,
Neda aňa bir xata salyрма dev.
Kesini çalsylyqyn davlarqda,
Ketdi salqyn em mijik tavlarda.
Barsa va tura edi maňnda,
Keň talada bir çeget qalynda.

Osman:

— Ber çalyň inçiliv kelgenme,
Bolluqdu endi bek көv tözgenme.
Tört-beş çyln toxdavsuz çekgense,
Sыrtmdan qызы qanla tөkgense.

Kulak:

— Aýtgyň aýtханma men saňa,
Kesin da turqanlaj em anaňa.
Uaq-uaq bek көv zat vergenme,
Sizni alaj vaqaly көrgenme.
Anaň da tuzluq alyv ketgendi,
Daqyda tavхан zatyň eltgendi.
Qaňan ese entda qararma,
Bir zat bla işgizge çararma.
Bygyn'a vorcum vardь dev bilmejme,
Stzge verir zatny da көrmejme.
Kesek zat ycyn nege kelese,
Alajsyz sen acdanь ölese.

Osman:

— Atkaz qalaj etese ujalmaj,
Zauqdanь turdum men qыjnalmaj.

Ber vorcuñı, verliğin qalqandь,
Berlik eseñ zamanь volqandь.
Anca sajn keleme, volmajdь,
Seni bu art volçalıñ qalmajdь.
„Kesek zat ucyn nek keldiñ“ dejse,
Kesini tersligini kormejsе.

Kulak:

— Bygyn saña verir zatьm çoqdu,
Qьjnalmajsa em qarınñ da tьqııь.
Men da vazarqa varlıq volurma,
Qadalma, bir zat tyser qoluma.
Ne bolsada bir zatcьq eterme,
Birda qorqma, kolyçe çeterme.
Boş qarama sen meni kezyme,
Inanmajmьsa ajtxan sözume.
Inanmasañ, bir zat da tavmazsa,
Tavarqa ne azcьqda volmazsa.

Osman:

— Oqaj, endi ketalmam qajtьv,
At usynden saña bir söz ajtьv.
Kөv tyldy verliğin bir gьlçadь,
Ajransьz yjdegim ac voladь.
Asxamdan eki tьmen qalqandь,
Xajda ver, endi zaman volqandь!

Kulak:

— Ineklerim көv tyldyle, çyzdyle,
Qalqanla da birer zat yzdyle.
Endi ol çyzden inek beralmam,
Anь vla xaterini көralmam.
Allьq çalıñ inek da çetmejdі,

Xalıda var, adam alaj etmejdii
Daqıyda eki tyumen qoşasa,
Ber çalytım dev voş uruşasa.

Osman:

— Sav veş çylnı eşekniça çegib,
Bir çnav etsem, qanım tögub.
Maña asıv tajaqıa ojnaldın,
Başymda ot qazanla qajnatıdın.
Bu çerde sav veş çylnı işletdin,
Etimden et tişlikle tişletdin,
Eñdi va çalytım eñnese,
Şal'maj sen necik körynese?
Çalytım ber dev izlej kelgenme.
Qojub ketsem, ma ol kün ölgenme!

Kulak:

— Qara-qara, bu qızın turadı,
Urşurqa ösynün vuradı.
Ker kere zekatyım alqansa,
Xıvvegimden esiriv qalqansa.
Alqanbıyız tört tyumen boladı,
Sağs et, xaznasıy qaladı.
Daqıyda eki tyumen tilejse,
Qollarıy uruşxa vilejse.
Urıma da qanbıy acarma,
Mıyın taşxa-tavqa sacarma.

Osman:

— Oqaj-oqaj, anı etalmazsa,
Ol muratıña çetalmazsa.
Men da seni kibikme, bilese,
Berme, kişi mal dev tilese.

Alaj'a men çalmъ izlejme,
Kesimi qъjъnъ tilejme.
Bizge „zekatъqъ“ vergen esen,
Emda „çazъqsъnъv“ kergen esen.
Anъ usun køv çekdiң atamъ,
Qollarъn çara etdiң anamъ.
Bir versen'a, ves kere alasa,
Kesin aur çykleni salasa.

Kulak:

— Çoqdu saңa vugun berir zatъm,
Saңa çagar tuarъm, ne atъm.
Elge enseм, çav, vslaq satarma,
Usune bir tapasъq atarma.
Stavatdan mal tutuv veralmam,
Anъ vla va xater etalmam.
Seni da verligiңi tergerme,
Ma verligin, ma allъqъn derme.

Osman:

— Ajtama, men almaj ketalmam,
Ol zatda saңa xater etalmam.
Çuz inekden birin versen, volmajmъd,
Daqъda saңa toqusan toquz qalmajmъd.
Xar işni kesine tavssъnasa.
Ol çuz inekni da azssъnasa.
Meni va maңblaj terim qajda,
Men mal kytuv, sen ajlandъn tojda...

Asъvlapъv ol anъ sөzyne,
Xъnъ voluv qaradъ kөzyne.
Ugurqa vsanladъ Osmanъnъ,
Aldъ ol bir qazъqъn calmannъ.
Anъ kөyuv Osman da qozqaldъ,
Allъnda ullu tasxa uzaldъ.

Urdu sora ajamaj butuna,
Daur saldı ol kulaknı çurtuna.
Olsaıatda çerinde çırıldı,
Ujune da ası sıjtı tırıldı.
Savdıla sora anı çarılar,
Qollarında varın taşlar.
Ala syruv tevrelle tyjerge,
Osmannı qara çerge ijerge.
Çalsı Osman kesin çetdirtmed,
Alanı aqılların etdirtmed
Qutuldu cegetni teren çerine,
Batıv usynden aqqan terine.
Syruv anı kişı çetalmadı,
Tyk saqlı bir qarıv etalmadı.
Ketdi sora aradan eki aj,
Çaum da çavmaj bir issi çaj.
Osmanıa birda çalıv vermedi,
Ne azda adam kibik kormedi.
Osman asıvdan kyjdu em bışdı,
Xata salırdı esine tışdı.
Kulaknı va elde ıllu yjleri,
Kunçe asılv køv terezeleri.
Baş da aq qançaldan çavılv,
Icinde va kişı volmaj qalıv.
Qarań bir kecede çel voldu,
Xava da quru vıqudan toldu.
Osman petegen em sernek aldı,
Ujny art çanından örtlen saldı.
Sora başladı el tytyn volıv,
Ujny ici va havçykden tolıv.
Qacdı, ol butu, qolu qaltıraj,
Ol yj da uaq-uaq çaltıraj.
Çetdi ujune beti aqıarıv,
Bir közyvge sojunca qaralıv.
Ujdegisı vasındı usune,
Bir xata volqandı dev kesine.

Yjdegisi:

— Ne boldu, ne zat tyşdy esine?
Çavmu savdъ seni kesine?
Kerti aman tavşyyla volasa,
Tyrleniv esivizni alasa.
Ajt, sen bir qybylyqqa çetgense,
Ne pelaxny ese da etgense?

Osman:

— Esikge qarasaqyz bilirsiz,
Menden da bek siz qasyv kelirsiz.
Bek qorqandan açalsyz ölyrsyz,
Maça ne volqany da köyrsyz...

Ol da qaraqyz tşşna derge,
Qarasala, kyn tijv ol çerge.
Kördyle qaraň kece çarv,
Har kim qşşv ol çarvqda varv.
Varv quvqun, qşşvq efelle,
Çiltinle kəkge-kəkge çetelle.
Qatna kişi çuvuq varalmaj,
Çançan otu virda çuqlatalmaj.
Çqşrdaj any kyjgen tauşu,
Gyryldegenca tavnu auşu.
Kyjyv bitdi kişi asv volmaj,
Xunasından sora çuqu qalmaj.

— Bizda endi andan xomix volmazvşv
Kyreşivde qarşşvqny otuna.
Qorqub turuvda ömyry da otmazvşv,
Qajv salajvq ol murdarn çirtuna.
Tot közleni erlaj totun acajvq,
Oşsuzvuz dev vıjuquvda turmaj.
Ot salv any yjlerin casaajvq,
Tşşvq çoqu ol qaum qurumaj.

Bir kyn tuvqan bir kyn ɵlyr vileviz,
Хотух волув ајақ тувде ɵлмејік.
Еізге ɵетген артырлырны көревіз,
Енді мындан көв асыла көрмејік.

Ekisi da бирден тавкел boldula,
Їyreklege ɵxdemlikni алышыв.
Тав кесеге волчал салыв qaldыла,
Бу ақылы eslerine алышыв.
Bir kyn Murat киши qoшxa ketgenlej,
„Їetdi zaman endi varajыq“ delle,
Keceni on bir saqatы ɵetgenlej,
Tavkelleniv buqa-buqa tevrelle.

Aziret:

-- Majnama bir qaralqanla көryned,
Ақылы var, vizni киши көрмесин.
Bir qaumy vaшxa ɵerge vɵlyned,
Vарa-vарыв usyvyzge kelmessin.

Їamaj:

— Calman ɵаны таша vла varajыq,
Biz volqanny бирda adam bilmezca.
Ар-berі bek ішексіз qarajыq,
Usyvyzge салыв киши kelmezca.

Aziret:

— Ақылы var, majna itle savalla,
Usyvyzge ala салыв kelmessin.
Eslemesek, qajыr itle qavalla,
Ol zamanda vizni киши bilmesin.

Şamaj:

— Oqaj-oqaj, qorqma da atla alqaj,
Kørgenle da çolovcud dev qojarla.
Tajaqabñ demenili tut qolurja,
Itle çetse, vizni talav sojarla.

Alaj ete Muratlaqa çetdile,
Cavxan itle ызлағна бурлув.
Olsaqatdan vьla onov etdile,
Ot salьnnьq yjny allьnda turuv:

„Ot salqanlaj vu øzenne qasarvьz,
Eir kişida anda vizni kørmезle.
Kujgenini tuvrasьndan qararvьz,
Biz volqannь birisi da bilmezle“...

Olsaqatdan yjge otnu çetdiriv,
Ekisi da øzencikge ketdile.
Elni savlaj ullu tytyn etdiriv,
Vuqaj-vuqaj yjlerine çetdile.

Kujdy anь birda qalmaj yjleri,
Çannan otdan kiş i çuqda alalmaj.
Kyl boldu xavçykleri, kijimleri,
Alьrqa va birda amal volalmaj.

Esitdi Murat yjleri kyl volqanьn,
Ol qoşundan savьv keldi tigelev.
Bild i bir çavv aqa ot salqanьn,
Qajqьlandь çyregi vişiv-terlev.

Kyresse da birda „tersni“ tavmala,
Ters Şamajdь derge begim qalmadь.
„Bir zat tavsaq“ dev qalajqa savmalla,
Ters kes i volqanьn eslejalmadь.

Çavlarъ va k v edi da elnde,
Varъna da birca i sek vola ed.
Isekligi ketmejin  yreginde,
Bek qadaibъ tinte-tinte tura ed.

Ot salqanla vek qajorъsъz qaldыla,
 yreklerin bir kesekcik suvutub,
Eki si da isni alaj aldыla,
O i palatъ mekamlarъn qurutub.

Qajorъlanъv  a sъorъna qъjnala,
 amaj da kecine vara ed xaman.
Qanatlarъ savlaj xalqqa  ajъla,
 etdi sora vek qъzarъv bir zaman.

XVI

O i savlaj burzujlanъ-qaltъratъ,
Ta nъ, tavnu varъsъnda ijriv.
Eskini uatъv,  a  ornatъ,
Urunuvcu qaum birden tiziliv.

I cile em urunqanla qozqalъv,
O i qъzarqan vajraqlanъ tyvunde.
Varъsъda sautlaqa uzalъv,
Qыbъcladan qanla tamqan kynynde.

O i kynlede klass  avla varъsъ,
Qaltъralla bezgekleri qozqalъv.
Eini savlaj  alcъsъ em  arъsъ,
Birlik  olda sautlaqa uzalъv.

Bir-birini qollarъndan tutu ub,
„Qurcma“ degen zalimlikni cacarqa.
Oxdemlikde  avqa qar  turu ub,
Keiti  arъq ke  dunjanъ acarqa.

„Birleşigiz, sav dunjanь işçileri!“
Degen sözle varьsьna cacsьldь.
Şaxarьsьla, anь kibik elçile,
Qozqalьşьv bir qazavat acьldь.

Çer qan bla çuvulmaj vlastlarьn
Burzujla verirge volmadьla.
Çyrekde tutxan ol dertli qastlarьn
Kөv xalqнь qьrdьrtmaj qojalmadьla.

Alaj bla ekige volynuşьv,
Bir-birine ot saqьsьv tevrelle.
Auzladan көv zatlanь tögüşьv,
Qaracьqьz, klass çavla ne zat dejelle:

„Bygyn biz din qazavatнь etebiz,
Nedi xata, ölseк seit vollarьvuz.
Kesibiz dinibizni begiteviz,
Xorlasaq'a, biz nasьvdan tolluqьvuz.

Xorlasaq'a, volşevikle çeterle,
Tasнь, tavnu varьn birca ijriv.
Usyuzny ala tevlev keterle,
Çurtuzьvqa gjaurlanь kijriv...“

Bir qanm'a alaqa qьjnaьv,
Çyreklege muxolluqla saldьla.
Kulaklanь sözlerine aldanьv,
Mьdaxьbьqda saqьşlanьv qaldьla.

Şamajнь da tot çyregi acььv,
Tevredi cacarqa qara tuvannь.
Çarь xalqнь tyz usyne vasьnьv,
Tөrt vyklev oqsuz etiv turqannь.

Saqat bolsada ol sөzyn qurutmaj,
Savljaj elge vaşь volub vaşladь.
Bir minutnu varьbьq çolun unutmaj,
Kesini vaşxa işlerin taşladь.

Qan təgyşuv, onovların aldyla,
İşci, eili bir aqlıqda vuruluv.
Proletar diktatura saldyla,
Çaңь çolda xar işbiz qurtuluv.

Közlerine ala kəzlyk saldyla,
Çarьqьqda uzaq-uzun kəyurca.
İşni birden qatь tutuv aldyla,
Ol kənlіknі sav dunjada kerіrca.

Erkinlikde qьзыl vajraq veriliv,
Mьdax tavlany uslerin çarьtdь.
Vuqov qurşalaqan sanla keriliv,
Quancda bir-birine qaratdь.

Artьqьqьla varьсь çutuldu,
Çer çarьlyv tavlany çutxanca.
Ellile zalimleden qutuldu,
Mijik kəkde qanatlanьv usxanca.

Qurman usyn çalsь-çarьlь ölmezca,
Bajla, vije qollarьnda termile.
Allaj azav birisi da kərmezca,
Kece kyn da çillikleri emile.

Oquv-bilim ajtxan çolla asьldь,
Uıunuvcu, ezilivcy xalqlaqa.
Patxalьqny çşikleri çavьldь,
Əmyru da azavlanqan çurtlaqa.

Tar əzenle varьсь da keңeriv,
Qanatlary tərt çanyна sozuldu.
Çarьlь xalqqa erkinlikle veriliv.
Patxalьqny vuqovlary vuzuldu.

Çer teleden sьjьrylqan çerle,
Ellilege vaqasьzlay berildi.
Qan təgyşuv, işni alqan çigerle,
Sosialist çolun da kerildi.

Berc qollula em urunğan çarılıa,
Kerti çarıq, keç dunjaqa sьqdıa.
Közlerin av qurşalaqan çalsıa,
Ol dunjanь tamьğndan çьqdıa.

Alaj vla mylk çerleni sьdьra,
Muratnь çerlerine da çetdile.
Uleşiv xar kımni xaqьn tavdьra,
Aпьqьn da ala kiviк etdile.

Murat da kьsgьnk etiv turalmaj,
Saqalьn qanь suv vla çuvdurdu.
Esin çьjьv, raxat volub olturalmaj,
Kökьregin çьlamuqdan tolturdu.

Bir kesekni ol çerde saqьşlanьv,
Nenca tyrly көv zatlaqa çetgen ed.
Çerine esi ketiv qajqьlanьv,
Tuşyndeca bir muratla etgen ed.

Bir çerde da raxatlanьv turalmaj,
Cacьn-vaşьn toxdamajьn tьrnaj ed.
Bir kesekni es çьjьv olturalmaj,
Tasa çerde vьlaj ajtьv çьlaj ed:

„Çerim da ьsxьndь meni qolumdan,
Çaşavum da qьsxa volub vaslajdь.
Bir zat da көгьnmej vurun çolumdan,
Ol çaşav'a meni uzaq taşajdь.

Kimden çer tilej'a qajьv varajьm,
Çalsьlanь terlerin төgerca.
Qajьv varьv, qalajlaqa qarajьm,
Ie volub bir çerlege cөgerca.

Çerime varьv ellile qondula,
„Bu çer endi vizge qalqandь“ dev.
Erkinlikni keslerne aıdıa,
„Islevcy xalq qan төгьv alqandь“ dev.“

Kөв ғыладь ol esin ғыjalmaj,
Мьдахланнан санларь da kerliv.
Kөzlerinden ғыlamuqun тыjalmaj,
Qovdu sora bir zamanda eskeriv.

Alaj vla qajтыв keldi yjyne,
Мьдахланыв ваş төвенңе qaraj.
Qolundan ысхывыв ketgen çerine,
Çyregini тамьларь taraj.

Ajtdь ol xарарьн yjdegisine:
„Çeriviz qolubuzdan ketgendi” dev,
„Ma viz тамьланнан çerni kesine,
El varыв belgicikle etgendi”—dev.

„Biz endi bir madar etiv almasaq,
Kerti aman volad vizni xalывыз.
Ol çerlege kucувузну salmasaq,
Qolubuzdan ысхывад малывыз.

Çalсы etsen, dogovor da dejdile,
Alajsыз adam çegiv volmazsa dev.
Çaraş deseң da, көв vaqa tilejdile,
„Endi celek tuzluqqa almazсыз”—dev.

Çalсыль qarьна emda usyne,
Adamqa qaraqanса qara dejle.
Zaman vla soluv beriv kesine,
Sen da aңa bir zatda çara dejle.

Alqьн kivik xaqсыз çalсы çegivcy
Dunjavыз'a uzaq kete көreme.
Çальна dev celek tuzluq berivcy
Adet endi qalmazльqьн vleme.

Alaj vla çalсы çegiv çaşarqa,
Ne azda qolubuzdan kelmezlikdi.
Burun kivik işlemejn asařqa,
Ala vizge ol çolnu bermezlikdi.

Andan ese bir madarla etejim,
Ma bu sovet vlastnъ cacarqa.
Boluşluq tavar çerge ketejim,
İşci xalqqa qarş oıla acarqa..."

Сава-çорта варъв ол тенlerine
Kesini etgen işin аңлатды.
Söleşe keliv ol birgelerine,
Tyrly-tyrly көв sözlени sanatды.

Ала бирден onovларън етиşив,
Erkinlik dunjаны cacar çанына,
Tөгerekde көв çerlege çetişив,
Xalqны воjarca бир-бири çанына.

Варънъ алън ters çollaqqa vururqa
Çараşдыръв көв onovla etdile.
Burun kivik çanla emiv tururqa
Sözlerin da alajqa begitdile.

Ала:

— Bolşevikle dev birle сьрқандыла,
Ала adam etleni da аşajла.
Xalqны çаşavun qojmaj сьрқандыла,
Eges, çарнаş аjырмаj çаşajла.

Biz musliman millet қыьс alajьq,
Din qazavat usyn çаны аjamaј,
Варъвzda qozqalyşьв тураjьq,
Qojmazvьв biz xalqны çаңña voјamaј.

— Öisek da şeit volub çandetde
Allaxны razььqьн alьvьвz.
Muslimanla birca bir innetde
Buzulmazььq keç dunjada çalyvьвz.

Qarnьoьzнь vazьq etiv tolturuv,
Kek vaş ariv qalalanь icinde.
Əmyry da işge varmaj olturuv,
Çaşavuoquz çarьlanь usynde.

Ucastka çerni ortasьnda oьnalьv,
Icine da çalьlanь tizdiriv.
Anda siz varьoьzda tamьrlanьv,
Çarь xalqнь mьjьlarьn ezdiriv.

Adam xaqнь tatь koryv aşarqa,
Ajtсь, sizge qajsь allax bergendi?
Quruda siz işlemej çaşarqa,
Sьqoqan işni, ajtсь, kimle korgendi?

Qajsь allax əleledi vu çerni,
Ajtсь, sizge qacan ucastka ajьrdь?
Bajqa işlev, təgyv turuoquz dev terni,
Ajtьoьz siz, qacan sizge vujurdu?

Qacan sizni kəkden allax endirdi,
Sizge qulqa dev vizni qacan verdi?
Qacan vizni çerden allax sьqardь,
Qacan sizni vizden vaqalь kordь?

Oqaj-oqaj, varьsьnda aldajsьz,
Çoq zat sizni çaratьrqa volmajdь.
Adam xaqнь aşamaj volmajsьz,
Zalimlikni icinde ol qalmajdь.

Koryşejik vugyn viz da varьsьn,
Kimle kəkden, kimle çerden sьqoqanьn.
Ajьgьv eki qaumnu arasьn,
Asьqlav işlevcy xalqнь çarasьn.

Titirejsiz, davььoьz vitgenca,
Kirirge va zaman ertde çetgenca.
Miң-miң işci, eli xalqla birleşiv,
Varьsьda bir muratxa kyreşiv.

Endi siz'a ol qavьrqa kirmesiz,
Başь ezilgen çьlanca qьmьldaj.
Qan tьkmej iş verirge syjmejsiz,
Boş xararnь xalqqa çajьv gьryldaj.

Çoqdu amal ol qavьrqa kirmej,
Bosunaqa dьgalasla etesiz.
Million-million xalqlanь kьrmej,
Uzylgendi sьnçьgьqьz, vilesiz.

Ol qaumla aña qarşь bolduia,
Çyrekleri raxat volub qalalmaj.
Çьjьn volub qozqalьşьv toldula,
Eslerine serivynlyk salalmaj.

Bellerine sautlanь taqьşьv,
Işci xalqnь erkinligin alyrqa.
Tevredile vьjaqьnlaj qarşьşьv,
Burun kivik onovlarьn salьrqa.

Xazьr boldu ot çaıarqa allarь,
Bu işden ese ьsek qolajdь dev.
Qazavat eterge qajnav qanlarь,
Bizni endi xalьvьz alajdь dev.

Alaj vla xalqlanь qatьşьdьgьv,
Bolseviklege qarşь oıla acdьla.
Anda tovla em oqla atьsdьgьv,
Nellaj birleni yjlerin cacdьla.

Qazavat volub, elle qozqalьşьv,
Kьv zamannь qan tegyşьv turdula.
Işcile çavqa qarşь uzalьşьv,
Çolubuzqa kьv xalqlanь burdula.

Ol Murat kivikleni sebebьnden,
Urunnan xalq qьjьnlьrqa çetdile.
Bajla va aьrylmaj bir-birinden,
Sautlanьv qarşьlyrqa ketdile.

Alaj bla vaj qaumu sovetleni
Bir közyvge onovlarǵn aldyla.
Urunuvcu qaumla kadetleni
Uvlu qollarǵna tuşuv qaldyla.

Andan Murat Şamajny da tuşdyruv,
Qarañ mьь gözenni saldьrdь.
Salatvaş yjcygun da kyjdyruv,
Ujdeǵsin quru çerǵe qa'dьrdь.

Urunnanla işlegen bicenleni
Alyv aqьn ieleǵe verdile.
Syjgenleri kivik arada çerni
Iclerine erkin volub kirdile.

Byla da muratlarǵna çetǵinci,
Tauş çetdi savlaj dunja qaltьraj.
Başlarǵna bir madar etǵinci,
Tovla, oqla em qььsca çььtьraj.

Çetdi qььzь askerleni allarь,
Bu xararnь eşitiv cacarqja.
Burzuylanь varьny çavlarь
Kiritlennen eşikleni acarqja.

Ala tьrt çanlarǵna uzalьv,
Aq itleni uzaq syruv taşlalla.
Klass çavla tava uzalьv,
Alanь da uatьşьv vaşlalla.

Vaj qaumnu alcyarь esleniv,
Bek tьjьnyşь çuavlarǵn tavdyla.
Urunnan xalqla varь ketpesleniv,
Zallmlikni, artьqььqьny sacdyla.

Murat'a etgen onovun tavalmaj,
Bcxьndь erkinliǵi qolundan.
Sьjьrdan bicenleni da qavmaj,
Tajqaladь kesi etgen çolundan.

Işci klassnıñ alyna öre turub,
Etgen tersliklerine tybedi.
Ne kyreşe da laqymla qurub,
Bu çoi'a aña kişi çoi vermedi.

Ömyry vizulmazdan begidi
Proletar qyrallyqny tamıy.
Savljaj dunja varı anı kerdı,
Kyreşe da kısıni çetmej qarıvu.

Erkinlikni çiltinleri çetgenlej,
Şamajny da tyrme yjden boşlalla.
Işci klass onovlarıny etgenlej,
Ornuna erlaj Muratny taşlalla.

XVII

Şamaj kesi çañ çoldı tiriliv,
Aldı ol kolhoz işleni vojnuna.
Ara myklede işlej edi keriliv,
Bajlaqa işlegenini ornuna.

Qartıyda da anı esine kelmej,
Qartma derge birda aqıyn völmey:
„Tuvqanıñ on çetinci çylda voldu,
Dunjaqa çaratıjqan kypym oldu“...

Ol aqıyn vıllaj işge völe ed,
Eski dunjasıny çasavqa sanamaj.
Çañ çolun vek vaqıal köre ed,
Alqıyn xalqqa endi birda qaramaj.

Brigadirlikni aldı ol vojnuna,
Xar ne tyrly işlerine qadalıv.
Usda volub ara mylkny çoluna,
Çartı zatxa çiger qolu uzalıv.

İş başladı, xar kim nəgər voluşub,
Barıxı da çaz savanna köllenib.
Tizgin volub, onla vla qovuşub,
Çalıs, çarıs, ortalıqla tilleşib.

Ol közyvde Şamaj da hazırlandı,
Çaz savanda alısılqın alırtqa.
Xar ne tyrlı kereklege uzaldı,
Xalqdan alıqın varazala salırtqa.

Xar kim əgız çegiv başlar zamanda,
Xıjsa kesı hazırlanmaj tura ed.
Qılırtı va alaj volub xamanda,
Kulaklanı çanlarına ava ed.

Şamaj:

— Tur, çuqlama, ajazıt sen kesini!
İşden tatıv alırt zaman çetgendi.
Kıclı çıber savan işge esini!
Endi qatı qırsıvız da ketgendi.

Alaj ajıtıv, kəv kyreşdi volmadı,
Kır çyrekni tyjımcegin taşlarqa.
Ajtxan sözün qulaqına almadı,
Eıca sırtıv savan syruv başlarqa.

Ol saqatdan vıgadanı çırtıv,
Keslerini onovların etdile.
Bir kesekge varı işden tırtıvıv,
Anı da qırsdav işlerine ketdile.

Ol xalide savanlaqa qadalıv,
Mırsımajın ırlıq sasıv tevrelle.
Bolsevıkca savan işge uzalıv,
Bir işde da kışige al vermelle.

Esimdedi qəş suvuqda, voranda
Çalan ajaq, çalan vaş ajlanpam.
Çı uzunu işləj kulakda çalda,
Şolurqa voş künüm volmaj qalqanpam.

Esimdedi savijlikden ajlanpam,
Taşpam, tavnu varışında qədir.
Qəş voranda, qar usunde sojlanpam,
Qəşx voran san-sanpam şədir.

Esimdedi Maxmut çalqa ketgeni,
Çağz bir qojcuq usun savlaj bir çılda.
Turalmaj andan qasv kelgeni,
Qojcuqun'a viz da sojiv qurtanpa.

Iesi da an izlev tavhanpam,
Çaşşoqm andan qorqub qasxanpam,
Ol murdar da an ızndan savhanpam,
Tujub, qəsdav, şırta çal şaşxanpam.

Tarışam da virda səzum alıma,
Kecem, künüm çılav via qalqanpam.
Çaşşoqm syegi da tavıma,
Qajqıqıq teresinde qalqanpam.

Esimdedi ot şıçırta şaşpam,
Umur-cumur volub qorav ketgeni.
Çar şalqqa erkinlikle aşpam,
Varışda muratna çetgeni.

Encilikni adetinden qutulub,
Men da yzdım şıçırta qolumdan.
Arıqlıqla ketdi var çutulub,
Birisida qalmaj meni çolumdan.

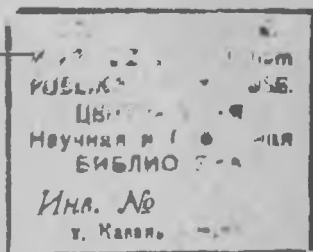
Majna meni qoj syuyum allımda,
Tuarlarım arıqlıqla kütled.
Çarlad şıçırta meni qalım da,
Lenin ajtxan ara mykle etiled.

Tyrly-tyrly qoslarъvъz çer-çerde,
Birlеsiv ara mykle çыtъrajla.
Keslerine qazyqan tеren kerge
Klass çavla vek titirev qaltъrajla.

Daqъda qalqan tuarla varъsъ,
Çajqala!a tav çerlede semiriv.
Elni savlaj çalsъsъ em çarъsъ
Baradъla kir хanslarъn kemiriv.

Съqдъ endi maqa vizulmaz çaşav,
Бсхъндъртат ол çaşavnu qolumdan.
Qarасъqъz, keç voldu хar bir aşav,
Qoraqanlaj temir buruv çolumdan.

Bygyn qara endi meni хальта,
Çaşav съqдъ tyjylyvcy сапъта.
Тьнсъq voldu тьнсajtavvcy çапъта,
Kesim ie kytyv-turqan малъта.“

Отв. редактор А.-С. Гербеков. Техредактор Ш. Ближготов.
Сдано в произв. 16/XI 1934 г.
Подписано к печати 1/XII 1934 г.
Формат 114x162 1/32. Тип. зн. в 1 бум. л. 53,268, печ. лист. 8,125.
Тираж 2100. Зек. № 2203. Облито № 309.

Типография Кароблнациздата
Кисловодск 1934 г.

Вақась 85 К.
Цена

Ц-323

У. 09к

На карачаево-балкарском языке

Д. П. Байкулов—Шамай прежде и теперь (поэма)

Типография Кароблнациздата
Кисловодск—1934 г.